

विषय सूची

क्र.सं.	विवरण	पेज नं.
१.	जि.वि.स. गतिविधि/समाचार	
२.	नेपाल टेलिभिजनको “स्थानीय सरोकार” कार्यक्रमबाट आ.व. २०७०/०७१ मा प्रसारित कार्यक्रमहरूको विवरण	
३.	वातावरणमैत्री स्थानीय शासन (EFLG) सम्बन्धी जानकारी	
४.	सार्वजनिक प्रशासनका सिद्धान्तहरू	
५.	लोडसेडिङ र सौर्य ऊर्जा	
४.	टोखा सरस्वती गा.वि.स. एक परिचय	
५.	काठमाडौं जिल्लाको संसदीय निर्वाचन क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने गा.वि.स./ न.पा.वडाहरूको विवरण	
६.	काठमाडौं जिल्लाको इलाका स्तरीय विभाजन	
७.	काठमाडौं जिल्लाका गा.वि.स.हरू र टेलिफोन नं. विवरण	

जि.वि.स. गतिविधि/समाचार

स्थानीय विकास अधिकारीको विदाई एवं स्वागत

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौंको स्थानीय विकास अधिकारी पदमा मिति २०६९/१/१८ गते देखि कार्य गर्दै आउनु भएका श्री प्रेमराज जोशी संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयमा सरुवा हुनु भएकोमा मिति २०७१ जेठ ७ गते एक कार्यक्रमको आयोजना गरी उहाँलाई विदाई गरियो । विदाई कार्यक्रममा उँहाले पुऱ्याउनु भएको योगदानको प्रशंसा गर्नुहुँदै प्रमुख जिल्ला इन्जिनियर श्री महेश अर्यालले आगामी कार्यकालको शुभकामना समेत व्यक्त गर्नुभयो ।

यसै गरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय महोत्तरीवाट जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौंमा सरुवा भई आउनु भएका स्थानीय विकास अधिकारी श्री तिर्थराज भट्टराई तथा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयवाट सरुवा भई आउनुभएका योजना अनुगमन तथा प्रशासकीय अधिकृत श्री रामचन्द्र तिवारीको मिति २०७१/०२/०७, गतेका दिन एक कार्यक्रमका विच स्वागत गरियो । उक्त कार्यक्रममा प्रमुख जिल्ला इन्जिनियर श्री महेश अर्यालले स्वागत गर्नुहुँदै सफल कार्यकालको शुभकामना व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

योजना अनुगमन तथा प्रशासकीय अधिकृतको विदाई

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौंमा विगत दुई वर्षदेखि कार्यरत योजना अनुगमन तथा प्रशासकीय अधिकृत श्री भीष्मकुमार मल्ल नेपाल सरकार, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा सरुवा भई पदस्थापना हुनुभएकोमा उँहाको मिति २०७० चैत्र १२ गते एक समारोहका विच विदाई कार्यक्रम सम्पन्न गरियो । कार्यक्रममा स्थानीय विकास अधिकारी श्री प्रेमराज जोशीले उँहाको सफल कार्यकालको लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दै आगामी दिनको लागि शुभकामना समेत व्यक्त गर्नुभयो ।

लेखा अधिकृतको विदाई

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौंमा विगत तीन वर्षदेखि कार्यरत लेखा अधिकृत श्री केदार प्रसाद अर्याल नेपाल सरकार प्रशासन सेवा, लेखा समूहमा उपसचिव पदमा बढुवा भई पदस्थापना हुनु भएकोमा उँहाको मिति २०७० चैत्र ३० गते एक समारोहका विच विदाई कार्यक्रम सम्पन्न गरियो । कार्यक्रममा स्थानीय विकास अधिकारी श्री प्रेमराज जोशीले बढुवा भई अन्यत्र पस्थापना हुनु भएकोमा नयाँ ठाउँमा सफल कार्यकालको लागि शुभकामना समेत व्यक्त गर्नुभयो ।

गा.वि.स.हरुको लागि VERS तालिम

व्यक्तिगत घटना दर्ताको लागि संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले Vital Event Registration System (VERS) सफ्टवेयरको प्रयोगलाई अनिवार्य लागू गर्ने नीति लिएकोले सोही अनुरूप जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाडौंले समेत यस सफ्टवेयरको प्रयोगलाई अनिवार्य लागू गर्ने तर्फ कार्य अघि बढाएको छ । काठमाडौं जिल्लामा रहेका ५७ वटा गाँउ विकास समितिहरुमध्ये ३७ वटा गाँउ विकास समितिहरुमा मात्र यस सफ्टवेयर लागू भएको र निम्न लिखित बाँकी २० वटा गा.वि.स.हरुमा सफ्टवेयर संचालनमा नआएकोले उक्त गा.वि.स.का कर्मचारीहरुलाई मिति २०७१ वैशाख १५ र १६ गते हिमालयन आई.टि. नयाँवानेश्वरमा यस सम्बन्धि तालिम दिइयो । उक्त तालिम ज्यादै नै उपयोगी भएको र त्यसलाई तुरुन्त व्यवहारमा ल्याउने प्रतिवद्धता सहभागीहरुको तर्फबाट व्यक्त भएको थियो ।

१. नाङ्गलेभारे	८. गागलफेदी	१५. भिमढुङ्गा
२. सुन्टोल	९. वालुवा	१६. महादेवस्थान
३. वज्रयोगिनी	१०. मूलपानी	१७. मच्छेगाँउ
४. ईन्द्रायणी	११. खडका भद्रकाली	१८. चाल्नाखेल
५. डाँछी	१२. भोर महाकाल	१९. टल्कु डुडेचौर
६. आलापोट	१३. साङ्गला	२०. छैमले
७. भद्रवास	१४. धर्मस्थली	

गाँउ विकास समितिका कर्मचारीहरुलाई VERS सफ्टवेयर संचालन सम्बन्धि पुनर्ताजगी तालिम

काठमाडौं जिल्लाका सबै गा.वि.स.हरुमा VERS सफ्टवेयरको प्रयोग र कार्यान्वयनको निरन्तरताको लागि गा.वि.स.का कर्मचारीहरुलाई हरेक वर्ष पुनर्ताजगी तालिमको आवश्यकता पर्ने भएकोले ५७ गा.वि.स.का सचिव र VERS सफ्टवेयर चलाउने कर्मचारीहरुलाई मिति २०७१ वैशाख २९ गते जिल्ला विकास समितिको सभाकक्षमा एक दिने पुनर्ताजगी तालिम दिइयो । उक्त तालिममा सूचना अधिकृत श्री प्रविण प्याकुरेलले संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धिमा गरेका परिपत्रको

वारेमा प्रस्तुत गर्नुभएको थियो भने सो पश्चात सफ्टवेयरमा भएका समस्याहरूको वारेमा छलफल गरी समाधानको खोजी गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा व्यक्तिगत घटना दर्ताको महत्वलाई प्रष्ट पार्नुहुँदै स्थानीय विकास अधिकारी श्री प्रेमराज जोशीले कार्यक्रम समापन गर्नुभएको थियो । उक्त तालिमको उद्देश्य निम्नानुसार रहेको थियो ।

- घटना दर्ताको महत्व र आवश्यकताको जानकारी गराउने ।
- VERS सफ्टवेयर संचालनको स्थिति पत्ता लगाउने ।
- सफ्टवेयरमा भएका समस्याहरूको छलफल र समाधान गर्ने ।
- सफ्टवेयरमा सुधार गर्नुपर्ने विषयहरूको लगत तयार गर्ने र सम्बन्धित निकायमा जानकारी गराउने ।
- VERS सफ्टवेयर संचालनको लागि उत्प्रेरणा जगाउने ।
- काठमाडौं जिल्लाका सवै गा.वि.स.हरूमा घटना दर्तालाई कम्प्युटर मार्फत संचालन गर्ने ।

सामाजिक परिचालन कार्यक्रम अन्तर्गत संचालित आ.व. २०७०/०७१ मा संचालन भएका आयमूलक/सीपमूलक/चेतनामूलक कार्यक्रमहरूको विवरण

(क) गरीवसंग विश्वेश्वर कार्यक्रम अन्तर्गत

क्र.सं.	कार्यक्रमको विवरण	कार्यक्रम संचालन भएको स्थान	सहभागी संख्या
१	विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम	नयांपाटी/सेतीदेवी/भिमढुंगा/टोखाचण्डेश्वरी	२१०
२	स्वास्थ्य र सरसफाई	मच्छेगाउँ/गागलफेदी/नाङ्गलेभारे/साङ्गल	२४१
३	समूह सदस्यहरूको लागि कम्प्युटर तालिम	पुतलीसडक	१५
४	उद्घोषण तालिम	कालिमाटी	१५

(ख) स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम (LGCDP) अन्तर्गत

क्र.सं.	कार्यक्रमको विवरण	कार्यक्रम संचालन भएको स्थान	सहभागी संख्या
१	अभिमुखीकरण कार्यक्रम	राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, टेकु	५७
२	प्रस्ताव लेखन सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम	घरेलु, त्रिपुरेश्वर	५७
३	वातावरणमैत्री स्थानीय शासन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम	राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र, टेकु	११४

सामुदायिक उ.मा.वि. र क्याम्पसमा अध्ययन गर्ने छात्रछात्राहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण कार्यक्रम सम्पन्न

जिल्लाको सामुदायिक उच्च मा.वि./क्याम्पसलमा कक्षा ११ र स्नातक तह प्रथम वर्षमा अध्ययन गर्ने १२० जना छात्र छात्राहरूलाई आ.व. २०७०/०७१ को वार्षिक कार्यक्रम अनुसार जिल्ला विकास समितिको सभाकक्षमा एक समारोहका विच मिति २०७१ वैशाख २६ गते शुक्रवार दिन छात्रवृत्ति वितरण कार्यक्रम सम्पन्न भयो ।

सहभागीहरू

कार्यक्रममा स्थानीय विकास अधिकारी श्री प्रेमराज जोशीज्यूले प्रति विद्यार्थी नगद रु. ५,०००।०० का दरले छात्रवृत्ति प्रदान गर्नुभएको थियो । सहभागी छात्रछात्राहरूले यस्तो कार्यक्रमले विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनमा थप उत्प्रेरणा प्रदान गर्ने हुँदा कार्यक्रमको निरन्तरताको लागि अनुरोध गरेका थिए ।

विश्व वातावरण दिवस (June – 5) सम्बन्धी अन्तरकृया कार्यक्रम सम्पन्न

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय काठमाण्डौंले विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा एक अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरी “हिमाल बचाउ, वातावरण जोगाउ” (Raise your voice not the sea level) नाराका साथ मिति २०७१ जेठ २२ गते तद अनुसार June 5, 2014 विश्व वातावरण दिवस सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रम Understanding Climate Change in Local to Global Context विषयक अन्तरक्रिया गरी त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापक डा. श्री रसिला देशार तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र/SNV का जलवायु परिवर्तन

विज्ञ ई.संगीता विष्टले कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नु भएको थियो ।

उक्त कार्यक्रममा स्थानीय विकास अधिकारी श्री तिर्थराज भट्टराईज्यूले गमलामा पानी हाली उद्घाटन गर्नु भएको थियो । कार्यक्रममा जिल्ला विकास समिति तथा जिल्ला प्राविधिक कार्यालयका कर्मचारीहरू, विषयगत कार्यालयका प्रतिनिधिहरू, विभिन्न गैर सरकारी संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू एवं सरोकारवालाहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

काठमाडौं जिल्लाको खुल्ला दिसामुक्त अभियानमा १६ गा.वि.स. खुला दिसामुक्त

काठमाडौं जिल्लालाई खुल्ला दिशामुक्त जिल्ला बनाउने अभियान अन्तर्गत २०६९ चैत्र २३ गते महाकाल गा.वि.स.लाई पहिलो खुला दिसामुक्त घोषणा गरी थालनी भएको अभियानमा २०७१ आषाढसम्ममा काठमाडौं जिल्लाका निम्नानुसारका १६ वटा गा.वि.स.हरु खुला दिशामुक्त गा.वि.स. घोषणा गरिसकिएको छ ।

क्र.सं.	गा.वि.स.	गा.वि.स. सचिव	घोषणा भएको मिति
१	महाकाल	राम प्रसाद आचार्य	२०६९/१२/२३
२	बलम्बु	राम प्रसाद रिजाल	२०७०/०२/१३
३	नैकाप पुरानो भन्ज्याङ्ग	खिल प्रसाद सुवेदी	२०७०/०२/१८
४	गोगांवु	सुशिल लम्साल	२०७०/०२/२२
५	मनमैजु	खडक वहादुर के.सी.	२०७०/०३/१४
६	भिमढुंगा	गणेश खत्री	२०७०/०३/२२
७	कपन	लोमस आचार्य	२०७०/०३/३०
८	धापासी	ऋषिराम अर्याल	२०७०/०८/२८
९	तीनथाना	डुविन्द्र प्रसाद वराल	२०७०/१२/३०
१०	काभ्रेस्थली	ऋषिराम अर्याल	२०७१/०३/२१
११	महादेवस्थान	सरला कुमारी पौड्याल	२०७१/०३/२८
१२	जोरपाटी	उदय वगाले	२०७१/०३/२९
१३	फुटुङ्ग	लेखनाथ अधिकारी	२०७१/०३/३१
१४	टोखा चण्डेश्वरी	लक्ष्मी प्रसाद अधिकारी	२०७१/०३/३२
१५	टोखा सरस्वती	सुरेश ओभा	२०७१/०३/३२
१६	साङ्गला	डिक प्रसाद दाहाल	२०७१/०३/३२

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौं आ.व. २०६५/०७० को न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापन मूल्यांकनमा ६५ अंक प्राप्त गरी उत्तीर्ण

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंबाट आ.व. ०६९/०७० मा संचालन भएका योजना, कार्यक्रम एवं कार्यालयबाट भएको सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा आ.व. २०७०/०७१ मा न्यूनतम शर्त मापन तथा कार्यसम्पादन मूल्यांकन (MCPM) भई स्थानीय निकाय वित्तिय आयोगको सचिवालयबाट गुणस्तर सुनिश्चितता परीक्षण (QA) मा समेत यस जि.वि.स.को पुन MCPM मूल्यांकन हुँदा न्यूनतम शर्तका सवै सूचकहरु पूरा गरी कार्यसम्पादन मापनमा गत आ.व. भन्दा वढी ३ अंक प्राप्त गरी सवै क्षेत्रहरुमा सफल भई मूल्यांकनमा ६५ अंक प्राप्त गरी उत्तीर्ण भएको छ । साथै काठमाडौं जिल्लाका ५७ गा.वि.स. मध्ये ५० गा.वि.स. न्यूनतम शर्त मापनमा सफल भएका छन् ।

सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम सम्पन्न

जिल्ला विकास समिति काठमाडौंको चालु आ.व. २०७०/०७१ को तेस्रो चौमासिक अवधिमा भए गरेका सेवा प्रवाह सम्बन्धमा सरोकारवालालाई जानकारी दिन मिति २०७१ जेठ

२९ गते मातातीर्थ गा.वि.स.को वडा नं. ४ स्थित वौथली चोकमा निर्वाचन क्षेत्र नं. १० का माननीय सभासद् राजेन्द्र कुमार के.सी.ज्यूको प्रमुख आतिथ्यतामा सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रमको आयोजना गरियो । कार्यक्रममा काठमाडौं जिल्लाका स्थानीय विकास अधिकारी श्री तिर्थराज भट्टराई, प्रमुख जिल्ला इन्जिनियर श्री महेश अर्याल, विषयगत कार्यालयका प्रमुखहरु,

विभिन्न उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरु तथा सरोकारवाला एवं स्थानीयवासीको उपस्थिति रहेको थियो ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले प्रत्येक जिल्ला विकास समितिले जिल्ला विकासका समग्र पक्षहरूलाई समेटी आवधिक जिल्ला विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने र त्यसैका आधारमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी संचालन गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । ऐनको यस प्रावधानलाई कार्यरूपमा उतार्न जिल्लामा कार्यरत विकासका सम्पूर्ण सरोकारवाला (stakeholders) निकायलाई स्थानीय जनचाहना र आवश्यकताको पहिचान गरी सोही बमोजिमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन हुनका लागि आवश्यक मार्गदर्शन मिलोस् र दैनिक रूपमा प्रवाह गर्ने सेवालाई छिटो, छरितो र सरल समेत बनाउने उद्देश्यका साथ

जिल्ला विकास समितिले सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम आयोजना गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुरूप नै यो कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । कार्यक्रममा विशेष गरी थानकोट, वलम्बु, महादेवस्थान, मातातीर्थ, सतुंगल र मच्छेगाउँ गा.वि.स.को वढी उपस्थिति थियो भने र अन्य गा.वि.स.को पनि उपस्थिति रहेको थियो । कार्यक्रममा सरोकारवाला व्यक्तिहरुले स्थानीय निकायबाट प्रवाह हुने सेवा र संचालन भएका योजना एवं कार्यक्रमका सम्बन्धमा जिज्ञासा राखेका थिए । सहभागीहरुले राखेको उक्त गुनासा एवं जिज्ञासाहरुलाई काठमाडौं जिल्लाका स्थानीय विकास अधिकारी श्री तिर्थराज भट्टराईज्यूले प्रमुख सुनुवाई अधिकारीकारूपमा जवाफ दिनु भएको थियो ।

ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कार्यक्रम अन्तर्गत तालिम कार्यक्रम सम्पन्न

जिल्ला विकास समितिको तत्वावधानमा जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, काठमाण्डौ अन्तर्गत आ.व. ०७०/०७१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुरूप काठमाण्डौ जिल्लाको उत्तरी भेगमा पर्ने फुटुङ्ग, साङ्गला, टोखा चण्डेश्वरी र टोखा सरस्वती गा.वि.स.हरूलाई खुल्ला दिसामुक्त क्षेत्र घोषणा गर्ने कार्यलाई टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले विभिन्न खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक तालिम सम्पन्न गरियो । जस अन्तर्गत प्रत्येक गा.वि.स.मा छुट्टाछुट्टै ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई समन्वय समितिका पदाधिकारीहरूलाई एक दिवसीय अभिमुखिकरण, दुई दिवसीय सहजकर्ता, चार दिवसीय टिगररहरूलाई तालिम संचालनका गरियो ।

साथै, विद्यालय सरसफाई कार्यक्रम अन्तर्गत प्रत्येक गा.वि.स.मा हाजिर जवाफ

प्रतियोगिता संचालन गरियो । यसका साथै प्रत्येक गा.वि.स.मा जनचेतनाका लागि ८ देखि १० पटक घरदैलो कार्यक्रम र बाजागाजा सहित छुट्टाछुट्टै न्याली आयोजना गरियो । यस्ता विविध कार्यक्रमलाई प्रभावकारिता प्रदान गर्दै चार वटा गा.वि.स.लाई खुल्ला दिसा मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्दै कार्यक्रमको समापन गरियो । हाल सम्म काठमाण्डौ जिल्लामा १६ वटा गा.वि.स. खुल्ला दिसामुक्त घोषणा भई सकेका छन्, जसमध्ये फुटुङ्ग १३ औं, टोखा चण्डेश्वरी १४ औं, टोखा सरस्वती १५ औं र साङ्गला १६ औं खुला दिसामुक्त गा.वि.स. घोषित भएका छन् ।

MOU हस्ताक्षर कार्यक्रम सम्पन्न

भारतीय सरकारको आर्थिक सहयोगमा बूढानीलकण्ठ नारायण मन्दिरको मठाधिस भवन निर्माण कार्यको लागि मिति २०७१/०३/२३ मा जि.वि.स.को कार्यालय काठमाडौंका स्थानीय विकास अधिकारी श्री तिर्थराज भट्टराई, भारतीय राजदूतावासका प्रथम सचिव श्री मदन सिंह भण्डारी र श्री बूढानीलकण्ठ नारायणस्थान व्यवस्थापन समितिका संरक्षक श्री स्वामी निगमानन्द विच श्री बूढानीलकण्ठ नारायण मन्दिर परिसरमा एक समारोह विच MOU हस्ताक्षर कार्य सम्पन्न भयो ।

नेपाल टेलिभिजनको “स्थानीय सरोकार” कार्यक्रमबाट आ.व. २०७०/०७१ मा प्रसारित कार्यक्रमका विवरण

क्र.सं.	प्रसारण मिति	कार्यक्रममा समेटिएका विषयवस्तुहरू
१.	२०७०/४/३	जिविस काठमाडौंको सेवा प्रवाहका सम्बन्धी रिपोर्ट
२.	२०७०/४/१०	जिविस महासंघका गतिविधिहरू सम्बन्धी रिपोर्ट
३.	२०७०/४/१७	गाविस राष्ट्रिय महासंघ र जिविस भक्तपुरका गतिविधिहरूका सम्बन्धमा महासंघ र जिविस भक्तपुरका पदाधिकारीहरूसंगको कुराकानी
४.	२०७०/४/२४	नेपाल नगरपालिका संघ र जिविस काठमाडौंका गतिविधिहरूका सम्बन्धमा संघ र जिविसका पदाधिकारीहरूसंगको कुराकानी
५.	२०७०/४/३१	जिविस महासंघ, गाविस राष्ट्रिय महासंघ र जिविस ललितपुरका गतिविधिहरू
६.	२०७०/५/६	जिविस काठमाडौं र भक्तपुरका गतिविधिहरूका सम्बन्धमा २ वटै जिविसका पदाधिकारीहरूको धारणा
७.	२०७०/५/१३	जिविस काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुरका गतिविधिहरूका सम्बन्धमा तीन वटै जिविसका पदाधिकारीहरूको धारणा
८.	२०७०/५/२०	स्थानीय निकायको सुधार लगायत विविध गतिविधिहरूका सम्बन्धमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र संघ महासंघका पदाधिकारीहरूसंग कुराकानी
९.	२०७०/५/२७	जिविस काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुरका गतिविधिहरूका सम्बन्धमा तीन वटै जिविसका पदाधिकारीहरूको धारणा
१०.	२०७०/६/३	स्थानीय निकायको निर्वाचन, सेवा प्रवाह र संघ महासंघका गतिविधिका सम्बन्धमा ३ वटै संघ महासंघका पदाधिकारीहरूसंग कुराकानी
११.	२०७०/६/१०	स्थानीय निकायको समग्र अवस्थाका सम्बन्धमा स्थानीय निकायका पूर्व निर्वाचित पदाधिकारीहरूसंग कुराकानी
१२.	२०७०/६/१७	स्थानीय निकायको निर्वाचन र सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष डा. रविन्द्रकुमार शाक्यसंगको कुराकानी
१३.	२०७०/६/२४	वालमैत्री स्थानीय शासनका सम्बन्धमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयका प्रवक्ता सह सचिव दिनेश कुमार थपलिया, स्थानीय निकायका संघ/महासंघका पदाधिकारीहरू र जिविस काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुरका स्थानीय विकास अधिकारीहरूसंगको कुराकानी
१४.	२०७०/६/३१	स्थानीय निकायको समग्र अवस्थाका सम्बन्धमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयका सचिव शान्तबहादुर श्रेष्ठ र प्रवक्ता सह सचिव दिनेश कुमार थपलियासंगको कुराकानी
१५.	२०७०/७/७	स्थानीय निकाय सम्बन्धी जिविस महासंघले चितवनमा आयोजना गरेको कार्यक्रम सम्बन्धी रिपोर्ट
		२०७०/७/१३ देखि कार्यक्रम प्रत्येक बुधबार प्रसारण हुन शुरु भएको
१६.	२०७०/७/१३	जिविस भक्तपुरलाई खुला दिशा मुक्त जिल्ला घोषणा सम्बन्धी रिपोर्ट
१७.	२०७०/७/२०	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल कोष (युनिसेफ)ले संयुक्त रूपमा नेपालगंजमा आयोजना गरेको बाल

क्र.सं.	प्रसारण मिति	कार्यक्रममा समेटिएका विषयवस्तुहरु
		भेलाका सम्बन्धमा रिपोर्ट
१८.	२०७०/७/२७	स्थानीय निकायको निर्वाचन र सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा विज्ञहरुसंग कुराकानी
१९.	२०७०/८/५	स्थानीय सरकार र वालमैत्री स्थानीय शासनका सम्बन्धमा विज्ञहरुसंग कुराकानी
२०.	२०७०/८/१२	जिविस काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुरले आयोजना गरेको सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम सम्बन्धी रिपोर्ट
२१.	२०७०/८/१९	स्थानीय शासन तथा सामूदायिक विकास कार्यक्रम (एलजिसिडिपी) का गतिविधिहरु सम्बन्धी कुराकानी
२२.	२०७०/८/२६	नवलपरासीको प्रगतिनगर गाविसलाई वालमैत्री स्थानीय शासन गाविस घोषणाका लागि भएको तयारी सम्बन्धी अनुगमन कार्यक्रमको रिपोर्ट
२३.	२०७०/९/३	स्थानीय निकायको निर्वाचन र सेवा प्रवाहका सम्बन्धी रिपोर्ट
२४.	२०७०/९/१०	स्थानीय निकायको समग्र अवस्थाका सम्बन्धमा विभिन्न राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरु संग कुराकानी
२५.	२०७०/९/१७	स्थानीय निकायको समग्र अवस्थाका बारेमा विभिन्न दलका पदाधिकारी र स्थानीय निकायका पदाधिकारीहरुको धारणा
२६.	२०७०/९/२४	स्थानीय शासनकाका सम्बन्धमा नेकपा एमालेका नेता गोकर्ण विष्टसंग कुराकानी र स्थानीय निकायसंग सम्बन्धित विभिन्न गतिविधिहरु
२७.	२०७०/१०/१	संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल कोष (युनिसेफ) र जिविस पर्साले संयुक्त रुपमा विरगंजमा आयोजना गरेको सामाजिक परिचालकहरुका लागि तालिम र पर्साले बगही गा.वि.स.मा भएको बाल भेला सम्बन्धी रिपोर्ट
२८.	२०७०/१०/८	काठमाडौं जिल्लाका विभिन्न गाविसका गाउँ परिषद सम्बन्धी जानकारी
२९.	२०७०/१०/१५	जिविस काठमाडौं र ललितपुरका विभिन्न गतिविधिहरु
३०.	२०७०/१०/२२	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले सामाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धी गरेको कार्यक्रम र स्थानीय सेवा प्रवाह सम्बन्धी जानकारी
३१.	२०७०/१०/२९	नवलपरासी जिल्लाको प्रगतिनगर गाविसलाई वालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा कार्यक्रम सम्बन्धी रिपोर्ट
३२.	२०७०/११/७	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल कोष (युनिसेफ) ले अछामको भाग्यश्वर गाविसमा वालमैत्री स्थानीय शासन घोषणाका लागि भएको तयारीको अनुगमन र जिल्ला स्तरिय वालमैत्री स्थानीय शासन समन्वय समितिको बैठकका बारेमा जानकारी
३३.	२०७०/११/१४	धनुषा जिल्लाको आवधिक जिल्ला विकास योजना सम्बन्धी रिपोर्ट
३४.	२०७०/११/२१	स्थानीय निकायका ३ वटै संघ/महासंघका पदाधिकारीहरु र सभासदहरुसंग कुराकानी
३५.	२०७०/११/२८	काठमाडौं जिल्लाको जिल्ला परिषद सम्बन्धी जानकारी
३६.	२०७०/१२/५	जिविस ललितपुर र भक्तपुरको जिल्ला परिषद र काठमाडौंमा भईरहेको सरसफाई कार्यक्रम सम्बन्धी जानकारीहरु
३७.	२०७०/१२/१२	काठमाडौं, भक्तपुर र ललितपुर जिल्लामा भएका सार्वजनिक सुनुवाई

क्र.सं.	प्रसारण मिति	कार्यक्रममा समेटिएका विषयवस्तुहरू
		कार्यक्रम सम्बन्धी रिपोर्ट
३८.	२०७०/१२/१९	नेपाल नगरपालिका संघको २० औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा काठमाडौंमा भएको कार्यक्रमका बारेमा जानकारी र विज्ञहरुसंग कुराकानी
३९.	२०७०/१२/२६	स्थानीय निकायको सेवा प्रवाह, बालमैत्री स्थानीय शासन र स्थानीय निर्वाचनका सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायका पदाधिकारीहरूसंग कुराकानी
४०.	२०७१/१/३	जिविस काठमाडौं र स्थानीय निकाय सम्बन्धी विभिन्न गतिविधिहरू
४१.	२०७१/१/१०	जिविस महासंघ र जिविस काठमाडौंका गतिविधिहरू
४२.	२०७१/१/१७	जिविस ललितपुरका गतिविधिहरू
४३.	२०७१/१/२४	बालमैत्री स्थानीय शासन सम्बन्धी रिपोर्ट र जिविस भक्तपुरका गतिविधिहरू
४४.	२०७१/१/३१	विविध गतिविधिहरू
४५.	२०७१/२/७	नेपाल नगरपालिका संघ र जिविस काठमाडौंका विभिन्न गतिविधिहरू
४६.	२०७१/२/१४	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयका उपसचिव रमेशकुमार अधिकारीसंगको कुराकानी र जिविस काठमाडौंका गतिविधिहरू
४७.	२०७१/२/२१	बालमैत्री स्थानीय शासन सम्बन्धी रिपोर्ट र स्थानीय निकायसंग सम्बन्धित विभिन्न गतिविधिहरू
४८.	२०७१/२/२८	स्थानीय निकायका संघ महासंघ र आवधिक जिल्ला विकास योजना सम्बन्धी
४९.	२०७१/३/४	जिविस महासंघ र स्थानीय निकायसंग सम्बन्धित विभिन्न गतिविधिहरू
५०.	२०७१/३/११	गाविस राष्ट्रिय महासंघ र बालमैत्री स्थानीय शासन सम्बन्धी रौतहटको रिपोर्ट
५१.	२०७१/३/१८	जिविस काठमाडौं र जिविस ललितपुरका गतिविधिहरू
५२.	२०७१/३/२५	सुर्खेत, दैलेख र बर्दिया जिल्लामा भएको स्थानीय सेवा प्रवाह सम्बन्धी रिपोर्ट र जिविस ललितपुरका गतिविधिहरू
५३.	२०७१/३/३२	काठमाडौं जिल्लाका विभिन्न गतिविधिहरू

सूचना हाम्रो अधिकार !

सुशासन र विकासको आधार !!

जिल्ला विकास समितिले सम्पादन गर्दै आएका सम्पूर्ण गतिविधिहरू तथा काठमाडौं जिल्लासंग सम्बन्धित तथ्यहरूको जानकारी हासिल गर्न यस कार्यालयको सूचना शाखामा सम्पर्क राख्नु हुन अनुरोध गरिन्छ । साथै जि.वि.स.का गतिविधिहरू तथा काठमाडौं जिल्लासंग सम्बन्धित सूचना विवरण तथा तथ्यांकहरू यस कार्यालयको सूचना शाखामा उपलब्ध गराईदिनु हुन समेत सरोकारवाला वर्ग, संघसंस्था तथा कार्यालयहरूमा हार्दिक अनुरोध गरिन्छ ।

सूचना तथा अभिलेख केन्द्र
जि.वि.स. काठमाडौं ।

वातावरणमैत्री स्थानीय शासन (EFLG) सम्बन्धी जानकारी

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ तथा तत्सम्बन्धी नियमावली, २०५६ ले स्थानीय निकायहरूले वातावरण संरक्षणका योजना र कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न तथा जुनसुकै योजना र कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा पनि वातावरणमैत्री ढंगले गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । योजना तर्जुमा गर्दा सम्बन्धित स्थानीय निकायको वस्तुस्थिति विश्लेषणसहित बस्तीस्तरमा आवश्यकता पहिचान, वडास्तरीय भेला, गाउँ विकास समिति / नगरपालिका बैठक र गाउँ / नगर परिषद् सम्पन्न गरी गाउँ/नगर विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने र सो अनुसार आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

स्थानीय निकायहरूले उपलब्ध कानुनी व्यवस्थाअनुसार आवधिक तथा वार्षिक गाउँ/नगर विकास योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दै आएको देखिन्छ । तर गाउँ/नगर विकास योजना तर्जुमासम्बन्धी हालको अभ्यास, प्रक्रिया तथा नतिजाहरू पर्याप्त मात्रामा वातावरणमैत्री हुन सकिरहेका छैनन् । यसको प्रमुख कारणको रूपमा ग्रामीण जनताको सबभन्दा नजिकको सार्वजनिक निकायको रूपमा रहेका स्थानीय निकाय विशेषगरी गाउँ/नगर विकास समितिहरूमा योजना तथा बजेट तर्जुमामा वातावरणीय पक्षलाई कसरी मूलप्रवाहीकरण गर्ने भन्नेसम्बन्धी क्षमताको कमी रहेको देखिन्छ । नेपाल सरकारले विभिन्न समयमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी ऐन, कानून, नीति, नियम, निर्देशिका र कार्यविधिहरू जारी गरेको भए पनि त्यसबारेको ज्ञान र अभ्यासहरू स्थानीयस्तरमा अपेक्षित रूपमा पुग्न सकेको पाइँदैन । यसले गर्दा स्थानीयस्तरमा छनौट भई आउने योजना र कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा सञ्चालनका क्रममा विभिन्न प्रकृतिका वातावरणीय समस्याहरू उब्जने गरेको देखिन्छ । यसले एकातिर योजना र कार्यक्रमको दिगोपनामा प्रश्नचिन्ह खडा गरेको छ भने अर्कातिर ती योजनाहरूको मर्मतसम्भार तथा व्यवस्थापनमा लाग्ने लागतमा अत्यधिक वृद्धि गराइदिएको छ ।

स्थानीयस्तरका योजना तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन प्रक्रियामा वातावरणीय पक्षलाई पर्याप्त ध्यान नदिइएकोले देशको महत्वपूर्ण प्राकृतिक स्रोतसाधनको ह्रास भइराखेको छ र स्थानीय समुदाय पनि ती योजना र कार्यक्रमबाट अपेक्षित रूपमा लाभान्वित हुन सकिरहेको पाइँदैन । स्थानीय निकायहरू विशेषगरी गाउँ विकास समिति/नगरपालिकामा उपलब्ध हुने अनुदानको सापेक्षक वृद्धिसँगै योजना तथा बजेट तर्जुमासम्बन्धी प्रक्रियामा वातावरणीय पक्षको मूल प्रवाहीकरणसम्बन्धी क्षमता विकास हुनु वाञ्छनीय देखिएको छ, यद्यपि स्थानीय निकाय अनुदान कार्यविधि, सामाजिक तथा वातावरणीय सुरक्षा रुपरेखालगायत अन्य विभिन्न निर्देशिकाहरूमा पनि वातावरणमैत्री विकासको अवधारणालाई जोड दिइएको पाइँन्छ । योजना छनौट चरणदेखि नै संलग्न हुने वडास्तरमा कार्यरत वडा नागरिक मञ्च, नागरिक सचेतना केन्द्रलगायतलाई योजना तर्जुमा प्रक्रियामा वातावरणीय पक्षको मूलप्रवाहीकरण गर्नु आवश्यक देखिएको छ । स्थानीयस्तरमा यस सम्बन्धी वातावरणीय सचेतना बढाउन, संवेदनशील तुल्याउन र क्षमता विकास गर्नमा सामाजिक परिचालकहरूको अहम् भूमिका हुन्छ र ऊनीहरूले स्थानीयस्तरमा वातावरणीय पक्षको

मूलप्रवाहीकरणसम्बन्धी विषयमा समुदायलाई प्रशिक्षित तुल्याउन सकेमा बढी भन्दाबढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

योजना प्रक्रियामा वातावरण, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद् एवं फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूमा मूलप्रवाहीकरण गर्न र स्थानीय शासन पद्धतिलाई वातावरणमैत्री बनाई दिगो विकास गर्न आधारभूत तहदेखि नै सबैलाई जिम्मेवारी बनाउन आवश्यक छ । वातावरण, जनसंख्या, गरिवी र विकासमा समन्वय तथा सहकार्यलाई प्रोत्साहित गरी वातावरणको दिगो व्यवस्थापनका लागि यसका आयामहरूलाई स्थानीयकरण गर्दै स्थानीय स्वामित्व बढाउन विभिन्न क्षेत्रगत ऐन, नियम र नितिमा छरिएर रहेका विषयहरूलाई सरल र मापनयोग्य सूचक सहित वातावरणमैत्री स्थानीय शासनको प्रारूप तयार पारिएको छ । वातावरणमैत्री स्थानीय शासनको प्रारूप एउटा वातावरण संरक्षण र सुधार सम्बन्धि राम्रा उदाहरणलाई सबैतिर फैलाउने र कमी कमजोरी सच्याउदै सबैको काम कर्तव्य जिम्मेवारी स्पष्ट पारेर समन्वयात्मक रूपमा नतिजा प्राप्त गर्ने साझा प्रारूप हो ।

यस अवधारणाले निम्न बमोजिमका विषयमा जोड दिएको छ :

- फोहरमैला व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापनमा सन्नीकटताको सिद्धान्त र फोहर गर्नेले तिर्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्तको आधारमा घरपरिवारलाई बढि जिम्मेवार बनाउनुपर्ने,
- निक्षेपणको सिद्धान्त बमोजिम स्थानिय निकायहरूको अगुवाईलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्ने
- आधारभूत आवश्यकताका रूपमा रहेका खानेपानी, सरसफाइ, फोहर व्यवस्थापन, खाद्य सुरक्षा जस्ता विषयहरूलाई उच्च महत्व राख्नुपर्ने,
- सकारात्मक प्रतिष्पर्धालाई मुख्य उत्प्रेरकको रूपमा लिनुपर्ने, आदि रहेका छन् । त्यसैले यो विषय केन्द्रिकृत भई समुदायसम्म क्षमता विकास, विस्तार र प्रोत्साहन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

वातावरणमैत्री स्थानीय शासन (EFLG) को सूचकहरू

नगरपालिकाका वातावरणमैत्री स्थानीय शासनका सूचकहरू

३.१ घर-परिवार

क: आधारभूत सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	ब्याख्या
क) सरसफाइ र स्वास्थ्य				
१. प्यान (Water Seal) सहितको चर्पी,	१. घर कम्पाउण्ड भित्र प्यान सहितको चर्पी प्रयोगमा आएको,			
२. घर कम्पाउण्ड भित्र फोहोरको उचित व्यवस्थापन,	१. आफ्नो घर भान्साको फोहोर सङ्गे र नसङ्गे (प्राङ्गारिक र अप्राङ्गारिक) गरी विभाजन गरिएको, २. सङ्गेलाई आफै वा समूह बनाई मल बनाउने गरेको वा अन्य तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने गरिएको,			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	ब्याख्या
	<p>३. नसड्ने फोहोरमध्ये प्लाष्टिकलाई छुट्टै जम्मा गरी बिक्री वा निर्धारित स्थलमा जम्मा गर्ने गरिएको,</p> <p>४. अन्य फोहोर मध्ये हानिकारक फोहोर (जस्तो ब्याट्री, सि.एफ.एल्. चिम, फुटेका सिसा बोटल, ट्युबलाइट आदि) र अन्य फोहोर छुट्टयाई छुट्टैछुट्टै जम्मा गरी निर्धारित स्थलमा राख्ने गर्ने गरिएको,</p> <p>५. कुकुर पाल्ने घरधनीले आफ्नो कुकुरलाई घरक्षेत्र बाहिर दिशा गराउन पाईने छैन, गराएमा आफैले उठाएर आफ्नो परिसरमा नै व्यवस्थित गरि राख्ने गरेको,</p>			
३ व्यक्तिगत सरसफाइ	<p>१. घर-परिवारका सबै सदस्यले खाना खानुअघि सावुन पानीले हात धुनुपर्छ भन्ने बुझेको,</p> <p>२. शौचालय नजिक सावुन-पानीको व्यवस्था भएको,</p>			
ख) नविकरणीय ऊर्जा				
१. ऊर्जाको उपयोग	<p>१. घरभित्र ऊर्जा खपत कम गर्ने चिमको प्रयोग जस्तै (LED) भएको,</p> <p>२. घरभित्र विद्युतको लागि डिजेल, मटिटतेल वा पेट्रोलबाट चल्ने उपकरणहरू प्रयोगमा नल्याइएको ।</p> <p>३. यदि खाना पकाउनको निमित्त इन्धनको रूपमा दाउरा प्रयोग गर्ने हो भने धुँवा रहीत सुधारिएको चुलोको प्रयोग गरेको,</p> <p>४. घरमा इन्धनको लागी गुड्डाको प्रयोग नगरिएको,</p>			
ग) हरियाली/सहरी सौन्दर्य				
१. हरियाली तथा सहरी सौन्दर्य प्रवर्द्धन,	<p>१. घर-आँगनमा थरी थरीका फूल बिरुवा वा यस्तै सजाउने बोटबिरुवाहरू भएको,</p> <p>२. घर-परिसरमा बहुबर्षीय खालका कम्तीमा दुईवटा रुख भएको वा आफ्नो घर जग्गामा बिरुवा रोप्ने ठाउँ नभएको अवस्थामा घरको छानो छतमा स-साना किसिमका बहुबर्षीय कम्तीमा दुईवटा रुखबिरुवा भएको ।</p>			
घ) खानेपानी				
१. वर्षात्को पानीको सङ्कलन भण्डारण,	<p>१. वर्षात्मा घरकम्पाउण्डभित्र परेको पानी ढल वा नालामा नपठाइ सङ्कलन/भण्डारण (Rain Water Harvesting) गर्ने व्यवस्था मिलाएको वा आफ्नै घर-कम्पाउण्डमा जमिनभित्र जाने व्यवस्था गरीएको (Water Recharge) ।</p>			
२. शुद्ध खानेपानी	<p>२. सुरक्षित पिउने पानीका लागि शुद्धिकरण उपायहरूको अवलम्बन गरीएको,</p>			
ङ) प्लाष्टिकको प्रयोगलाई निरुत्साहित				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	ब्याख्या
१ प्लाष्टिकका झोला नियमन,	१. सबै प्रकारका प्लाष्टिकका झोला प्रयोग नगरी आवश्यक पर्दा जुट, कपडा वा कागजका झोला प्रयोग गर्ने गरेको र यस सम्बन्धमा टोल विकास संस्था समक्ष लिखित प्रतिबद्धता गरेको ।			

ख: विकसित सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
क) सरसफाइ र स्वास्थ्य				
१. सेप्टिक ट्याङ्कीसहित पक्की चर्पी,	१. सेप्टिक ट्याङ्कीको व्यवस्था गरी संचालनमा रहेको (ढलको प्रशोधन गरेर मात्र अन्तिम निकास गर्ने गरेको नगरपालिकाहरूको हकमा यो सूचक निष्कृत हुनेछ)			*
२. घर-आँगनबाहिर सडकको सरसफाइ स्थिति,	१. आफ्नो घर-आँगन बाहिरको सडक वा बाटो सफा राख्ने गरेको ,			*
ख) स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग				
१. स्वच्छ ऊर्जाको उपयोग ,	१. विद्युत सेवा नपुगेका घरमा वा विद्युत आपूर्ति नहुने समयमा विकल्पको रूपमा सौर्य ऊर्जा वा अन्य नवीकरणीय उर्जा प्रयोग गर्ने गरेको ,			*
ग) हरियाली तथा सहरी सौन्दर्य				
१. घर-परिसरमा खुला ठाउँको व्यवस्थापन,	१. घर कपाउण्डभिन्न कम्तीमा एक तिहाइ जमिन घर नबनाइ खाली राखेको ,			*
२. सहरी सौन्दर्य	१. टोल सुधार समितिको सकृयतामा घरअगाडि बाहिरबाटै देखिने गरी गमलामा विभिन्न जातको फूल रोपेको (घरअगाडि यस्तो फूलसहितको गमला राख्ने स्थान नभएमा सडकबाट देखिने गरी कौसी, बरण्डा वा उपयुक्त स्थानमा सुरक्षित तरिकाले राख्न सकिने)। २. ध्वनि प्रदूषण हुने गरी कुनै साधन प्रयोगमा नरहेका ।			**
घ) भवन निर्माण संहिताको पालना				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
१. सुरक्षित भवन निर्माण	१. भवन निर्माण संहिताको पालना गरि घर बनाएको, २. भुकम्प प्रतिरोधी प्रविधिको अवलम्बन गरेको ।			**

टोल तह

क: आधारभूत सूचक

आफ्नो टोलका कम्तीमा नब्बे प्रतिशत घरधुरी आधारभूतरूपमा वातावरणमैत्री घोषणा भएको ।

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) संस्थागत व्यवस्था, सरसफाइ र सुन्दरता				
१. टोल विकास सस्था टोल सुधार समिति गठन	१. स्थानीय टोल समुदायमा त्यहाँका ८०% वा सोभन्दा बढी घर-परिवार संलग्न भएको टोल सुधार समिति / टोल विकास सस्था गठन भएको,			टोल संस्थाको दर्ता प्रमाणपत्र र सदस्यता देखिने दस्तावेज ।
२. टोल सरसफाइ अभियान	१. समुदायका सदस्यहरूले न्यूनतम वार्षिक २ पटक आफ्नो टोल समुदायको क्षेत्रभित्र सामूहिक रूपमा सरसफाइ अभियान सञ्चालन गर्ने गरेको, २. टोल भित्र कुकुरको खुला दिशा नरहेको, ३. घरवाट बाहिर निष्काशन गरिने फोहर सडक, पेटी र सार्वजनिक स्थलजस्ता स्थानमा जम्मा नगरी सिधै संकलन गर्न आउने सवारी साधनमा राख्ने गरेको,			टोल क्षेत्रमा सरसफाइ (घरेलु फोहोर, झारपात, प्लाष्टिक तह लगाएको अवस्था)
३. संस्थाको वातावरणिय सुशासन	१. समितिले मासिक बैठक र वार्षिक साधारण सभा गरी स्थानीय वातावरण संरक्षणसम्बन्धी छलफल गरी निर्णय गरेको, २. समितिले हरेक वर्ष विश्व वातावरण दिवस (जुन ५) को दिन वातावरण संरक्षण सम्बन्धी सामूहिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरेको			निर्णय पुस्तिकाहरू अध्ययन गर्ने ।

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
४. सहरी सौन्दर्य प्रवर्द्धन	१. टोल विकास सस्था/टोल सुधार समिति को सकृयतामा टोलभरिका सबै घर-परिवारलाई मौसमअनुसार र एकै जातका फूलहरू गमलामा रोपी घरबाहिर सडकबाटै देखिने गरी राख्न लगाएको ,			अवलोकन
५. ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण	१. टोलभित्र ध्वनिको स्तर पीडित पक्षको मागअनुसार मापन गर्ने गरेको , २. मापन गर्दा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डभन्दा बढी भएको पाइएमा कारवाहीको लागि सिफारिस साथ वडामा पठाउने गरेको ।			

क: विकसित (Advanced *) सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
१. सार्वजनिक क्षेत्रको सरसफाइ,	१. आफ्नो टोलभित्रका सार्वजनिक क्षेत्र, जस्तै- सडक, नाला, गल्ली, फुटपाथ, खोला, नदी, बगर, नहर, खेत, बारी, कान्ला, वन तथा चौर आदि क्षेत्रमा प्लाष्टिक, नसड्ने खालका फोहोर तथा खुला दिसा (मान्छे तथा कुकुरको) नरहेको ,			*
२. टोलमा हरियाली प्रवर्द्धन,	१. टोलका सडकहरूको फुटपाथमा नगरपालिकाले तोकिए बमोजिम प्रजाति र परिमाणमा रुखहरू लगाई हरियाली प्रवर्द्धन गरेको ,			**
३. ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण,	१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको सीमाभन्दा बढी ध्वनि उत्सर्जन भए नभएको सम्बन्धमा मापन गरी अभिलेख राख्ने गरेको , २. अधिकतम ध्वनि उत्सर्जनको सिमा नाघेको पाइएमा त्यस्ता व्यक्ति संघसस्थालाई सम्बन्धित निकायबाट कार्यवाही हुने गरेको,			**

वडा तह

क: आधारभूत सूचक

वडाभित्र पर्ने सबै टोल/बस्तीहरू वातावरणमैत्री घोषणा भएको

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) खानेपानी तथा सरसफाइ				
१. खानेपानीका मुहान संरक्षण	१. वडामा भएका सबै खानेपानीका स्रोतहरूको लगत राखेको, २. वडामा भएका सबै खानेपानीका स्रोतको गुणस्तर परीक्षण गर्ने गरिएको ,			तराईमा इनार तथा चापाकलको लगत राख्ने ।
२. फोहोरमैला व्यवस्थापन	१. घर-परिवारबाट सङ्कलित नसङ्ने फोहोर तोकिएको स्थानमा विसर्जन गर्ने गरीएको, २. घर-परिवारबाट सङ्कलित प्लाष्टिक वडा कार्यालय आफैले किन्ने वा कुनै सङ्घसंस्था वा व्यक्तिले किन्ने व्यवस्था मिलाएको ,			
३. पोखरी निर्माण तथा व्यवस्थापन	१. वडाभित्रका सबै पोखरीको लगत कायम गरीएको, २. सबै पोखरी संरक्षणका लागि समिति गठन भै पोखरी संरक्षित भएको			
ख) विपद् व्यवस्थापन				
१. आपतकालीन सुरक्षित क्षेत्र	१. विपद् अवस्थामा तत्काल उद्धारका लागि वडा समितिको निर्णयबाट सुरक्षित स्थल निर्धारण गरी सङ्केत प्रयोग गरीएको, २. निर्धारित सुरक्षित स्थलमा सबैलाई जानाकारी दिने गरी सूचनापाटी राखिएको ,			
ग) बन तथा भू संरक्षण				
१. एक वडा एक नर्सरी	१. वडाक्षेत्रमा कम्तीमा एउटा नर्सरी रहेको ,			निजी क्षेत्रले वा साझेदारीमा वा वडा वा सरकारी स्तरबाट नर्सरी स्थापना गर्न सकिने ।

ख: विकसित (Advanced *) सूचक

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
क) सडक नाली व्यवस्थापन				
१. सडक नालाको व्यवस्थापन	१. वडाका सबै सडकहरूमा वर्षात पानी निकास हुने कुलेसो नाली भएको,			***
ख) कृषि				
१. प्राङ्गारिक कृषिलाई प्रोत्साहन	१. वडाका व्यावसायिक कृषकहरूमध्ये कम्तीमा ५० प्रतिशत कृषकले रासायनिक कीटनाशक औषधीको नकारात्मक असरबारे तालिम प्राप्त गरेको २. वडाका व्यावसायिक कृषकहरूमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत कृषकले एकीकृत कीट व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेको,			वडाभित्र रहेका व्यावसायिक कृषकको लगत । जम्मा कृषकमध्ये उल्लेखित तालिम प्राप्त गर्ने कृषकहरूको विवरण ।
२. प्राङ्गारिक खेती प्रणालीको अवलम्बन	१. वडाका तालिम प्राप्त सबै व्यावसायिक कृषकहरूले रासायनिक विषादीको सट्टा जैविक विषादी प्रयोग गरी खेतीपाती गरेको , २. वडाका सबै कृषकहरूले रासायनिक मलको सट्टा प्राङ्गारिक मलको प्रयोग गरेको, ३. वडामा एउटा व्यावसायिक रूपमा नमुना प्राङ्गारिक खेती सञ्चालन भएको ,			*** सहभागितात्मक लेखाजोखा, सहकारी संस्थाहरूमा रहेका विवरण, कृषि सेवाकेन्द्र/ उपकेन्द्रमा रहेको विवरण ।
ग) विपद् व्यवस्थापन				
१. स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास,	१. स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिकाले तोकेबमोजिम वडास्तरमा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको, २. वडामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उद्धार सम्बन्धमा युवाल्कब, आमा समूह, वन उपभोक्ता समिति, टोल विकास/ सुधार संस्थाजस्ता सामाजिक सङ्घसंस्थाका प्रतिनिधिहरूलाई समेटेरी वडाका कम्तीमा १०% घर-परिवारका सदस्यहरूलाई विपद् जोखिमबारे तालिम दिइएको ,			** तालिम सम्बन्धी वडा कार्यालयमा रहेको विवरण ।

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
घ) वन तथा भू संरक्षण				
१. खाली तथा प्रति जग्गामा बृक्षरोपण तथा उद्यान व्यवस्थापन ,	१. वडाक्षेत्रको हालको खाली-पर्ती जग्गाममध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत जग्गामा बार्षिक रुपमा रुख / डालेघाँस / फलफूलका बिरुवा रोपी हुर्काएको, वडा २ वडाभित्रको सबै खाली पर्ती, ऐलानी र सार्वजनिक जग्गाको एकिन लगत राखिएको । ३. वडाभित्रका खाली, पर्ती, ऐलानी र सार्वजनिक जग्गामा बाल क्रिडास्थल वा खेलकूद स्थान वा जेष्ठ नागरिक विश्रामस्थल वा पार्क व्यवस्था गरिएको , ४. यस्ता खाली जग्गामा वार्षिकरुपमा वृक्षारोपण गरिएको र बिरुवा हुर्काइएको क्षेत्रफलसहितको लगत राखिएको , ५. आफ्नो वडाभित्र कम्तीमा पहाडमा पाँच रोपनी तथा तराईमा दश कठ्ठा क्षेत्रफलमा एउटा उद्यान, क्रिडास्थल, पार्क वा खुला क्षेत्र रहेको ,			*****
ङ) ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण				
१. ध्वनि प्रदूषण गर्नेलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था,	१. टोलको सिफारिसको आधारमा ध्वनि प्रदूषणको सीमा उल्लंघन गर्ने व्यक्ति वा सस्थालाई कार्यवाहीको लागि नगरपालिका तथा जिल्ला प्रशासनसमक्ष सिफारिस साथ पठाइएको ,			*

३.२: नगरपालिका तह

क: आधारभूत सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
सबै वडाहरूले वातावरणमैत्री आधारभूत सूचकहरू पूरा गरी वातावरणमैत्री वडाको रूपमा घोषणा भएको ।				
क) खानेपानी तथा सरसफाइ				
१. खानेपानीको रणनीतिक योजना (Strategic Plan) निर्माण	१. बढ्दो सहरी जनसङ्ख्याका लागि स्वच्छ खानेपानी आवश्यकता पूरा गर्ने रणनीतिक योजना नगरपरिषद्बाट स्वीकृत भएको ,			स्वीकृत रणनीतिक योजना दस्तावेज
२. स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइटको सञ्चालन	१. कुहिने फोहोर तथा प्लाष्टिक छुट्टाई सकेपछि बाँकी रहेको फोहोरको उचित एवम् उपर्युक्त व्यवस्थापन गर्न ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भएको ,			ल्याण्डफिल साइटको लागि छुट्टयाइएको जग्गाको लगत र क्षेत्रफल, सञ्चालन मिति तथा नगरपालिकाको निर्णय ।
३. सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था	१. बसपार्क, पेट्रोलपम्प र मुख्य हाटबजार स्थलमा लैङ्गिक, बालबालिका तथा अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक शौचालयहरूको व्यवस्था भएको ,			
४. प्लाष्टिक प्रयोगमा बन्देज	१. नेपाल सरकारबाट स्वीकृत राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप नगरपरिषद्को निर्णयबाट प्लाष्टिक प्रयोगमा बन्देज गरिएको , २. प्लाष्टिकको झोलाको विकल्पमा वातावरणमैत्री झोला उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिएको ,			
ख) विपद् व्यवस्थापन				
१. चालु हालतको दमकल	१. नगरपालिकामा २४ घण्टा सञ्चालन हुने गरी चालु हालतको दमकल रहेको ,			
२. विपद् व्यवस्थापन समितिको	१. नगरस्तरमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिएको,			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
सक्रियता र कोष व्यवस्थापन	<p>२. नगरस्तरमा विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिएको,</p> <p>३. नगरक्षेत्रमा विपद् व्यवस्थापनका लागि तालिम दिन सक्ने कम्तीमा एकजना जनशक्ति भएको,</p> <p>४. विपद्का क्षेत्रहरू, जोखिमका अवस्था, जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू तथा सस्थागत प्रबन्धसमेत उल्लेखित आवधिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना परिषद्बाट स्वीकृत गरिएको,</p>			
३. राष्ट्रिय भवन संहिताको पालना	<p>१. नगरक्षेत्रमा भवन निर्माण गर्दा राष्ट्रिय भवन संहिता पालना गर्ने कुरा नगरपरिषद्बाट निर्णय भएको ,</p> <p>२. भवन निर्माण गर्दा राष्ट्रिय भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन गर्ने गरिएको ,</p> <p>३. भवन मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गरिएको,</p> <p>४. राष्ट्रिय भवन निर्माण संहितालाई नक्सा पासको स्थानीय मापदण्डसँग आबद्ध गरिएको ,</p> <p>५. सरकारी/सार्वजनिक भवनको नक्सा अपाङ्गमैत्री भए मात्र पास गर्ने व्यवस्था गरिएको,</p> <p>६. भुकम्पिय जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको,</p>			
ग) वन तथा भू संरक्षण, जैविक विविधता र हरियाली				
१. पार्कको सञ्चालन	<p>१. नगरबासी बालबालिकाहरू, लाई पायक पर्ने कम्तीमा एक स्थानमा मनोरञ्जन पार्क वा बालउद्यान निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याइएको,</p> <p>२. बाल क्रिडास्थल वा खेलकूद स्थान वा जेष्ठ नागरिक विश्रामस्थल वा पार्क व्यवस्था गर्दा लैङ्गिक समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री बनाइएको ,</p>			

क: विकसित (Advanced *) सूचक

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) सरसफाइ				
१. स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइटको वैज्ञानिक व्यवस्थापन	१. फोहरमैलाको सङ्कलन, ढुवानी, तथा विसर्जनका सबै प्रकृयाहरू फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन तथा नियमावलीका प्रावधानबमोजिम वातावरणमैत्री तरिकाले सम्पादन गर्ने गरिएको, २. फोहोर मैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापनका आयामहरू जस्तै इन्सिनरेशन, पून प्रशोधन, वायोग्यास उत्पादन गर्ने गरिएको ,			**
२. ढल प्रशोधन सम्बन्धी व्यवस्था	१. ढललाई जैविक वा इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिबाट प्रशोधन गरिएपछि मात्र अन्तिम निष्काशन गर्ने गरिएको , (सबै घरहरूमा सेप्टी ट्याङ्क अनिवार्य गरिएको अवस्थामा यो सूचक निष्कृत हुनेछ) ।			*
३. होटेल, तथा रेष्टुराहरूको अनुगमन	१. नगरपालिकामा होटल, रेष्टुरा, बार, भोजनालय र चमेनागृह आदिबाट प्रदान गर्ने सेवाको गुणस्तर सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने संरचना भएको , २. कम्तीमा महिनाको एकपटक अनुगमन गर्ने गरिएको, ३. अनुगमन गरी प्राप्त सबै प्रतिवेदन बमोजिम कार्यवाही गरिएको ।			*** नगरक्षेत्रभित्रका होटल, रेष्टुरा, बार, भोजनालय, चमेनागृह, आदिको लगत मिसावटयुक्त, सडेगलेका र बासी खाद्यान्न तथा अस्वस्थकर खानेपानी आपूर्ति गरेका कारण कार्यवाहीमा परेका होटल आदिहरूको विवरण
ख) कृषिक्षेत्र				
१. कृषि उत्पादनमा एकीकृत कीट व्यवस्थापन	१. नगरक्षेत्रमा नगरपालिकाको समेत साझेदारीमा एकीकृत कीट व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य भएको ,			*
ग) नवीकरणीय ऊर्जा				
१ सडक बत्तीका लागि सौर्य ऊर्जा	१. सबै मूल सडकहरूमा सडक बत्तीका लागि सौर्य वा नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरेको ,			*

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
२. सार्वजनिक शौचालयहरू (बसपार्क, विद्यालय र हाटबजार) बाट बायोग्यास उत्पादन	२. सार्वजनिक शौचालयहरू (बसपार्क, विद्यालय र हाटबजार) बाट बायोग्यास उत्पादन गर्न नगरपालिकाबाट प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग भए/गरिएको,			*
३. वातावरण शाखा, इकाइ स्थापना	३. वातावरण शाखा/इकाइ स्थापना गरेको वा कार्यजिम्मेवारी तोकेको,			*
४. वातावरण संरक्षणसम्बन्धी विशेष कोष स्थापना	४. वातावरण संरक्षणसम्बन्धी विशेष कोष स्थापना गरेको,			*
घ) विपद् व्यवस्थापन				
१. विपद् जोखिमको नक्साङ्कन	१. विपद् जोखिमका दृष्टिले बढी खतरा स्थानहरूको पहिचान गरिएको, २. पहिचान गरिएका बढी जोखिमयुक्त ठाउँमा ठूला संरचना निर्माणमा रोक लगाइएको, ३. साठी हजार जनसङ्ख्या बराबर एक दमकल पर्ने गरी दमकल व्यवस्था गरी फरक फरक स्थानमा राखिएको, ४. आवधिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको आधारमा बार्षिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम स्वीकृत गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको,			****
ङ) प्लास्टिक व्यवस्थापन				
१. प्लाष्टिक संकलन तथा	१. प्लाष्टिक सङ्कलन, पुनः प्रयोग तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यका			***

सूचकहरु	विस्तारित सूचकहरु	छ	छैन	व्याख्या
व्यवस्थापन	<p>लागि वडाका कम्तीमा २ जना व्यक्तिलाई तालिम दिइएको,</p> <p>२. तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई प्लाष्टिक सङ्कलन गर्ने कार्यमा लगाइएको,</p> <p>३. प्लाष्टिकको पुनः प्रयोग गरी सामग्री उत्पादन गर्ने कार्यमा नगरपालिकाले सहयोग गरेको,</p>			
च) शिक्षा				
१ विद्यालयमा वातावरणीय शिक्षा	<p>१. विद्यालयको वार्षिक कार्यतालिकामा कम्तीमा महिनामा १ पटक वातावरणसम्बन्धी अतिरिक्त क्रियाकलाप गर्ने व्यवस्था भएको,</p> <p>२. नगरपालिका आफैँ वा विभिन्न सङ्घसंस्थाको माध्यमबाट वातावरणसम्बन्धी अतिरिक्त क्रियाकलाप गर्न विद्यालयलाई सहयोग पुऱ्याइएको ,</p>			**
छ) वन, भू-संरक्षण, जैविक विविधता र हरियाली				
१ हरियाली प्रवर्द्धन	<p>१. सडक दायाबाँया फुटपाथमा टोल/बस्तीलाई परिचालन गरी उपयुक्त प्रजातिका बोटबिरुवा लगाएको ,</p> <p>२. सार्वजनिक सबै बाँझो जग्गा नदीनाला खोल्सा किनाराहरूमध्ये कम्तीमा वार्षिक १० प्रतिशतका हिसाबले वृक्षारोपण गरी संरक्षण गरेको ,</p> <p>३. भू-क्षय, पहिरो तथा बाढीका सम्भाव्य</p>			<p>*****</p> <p>सम्बन्धित कार्यका लागि बजेट एवम् कार्यक्रम स्वीकृत गरेको, वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्रको अवलोकन,</p>

सूचकहरु	विस्तारित सूचकहरु	छ	छैन	व्याख्या
	<p>स्थानहरूमा संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गरेको,</p> <p>४. नगरबासी बालबालिकाहरूलाई पायक पर्नेगरि साठी हजार जनसङ्ख्या वरावर कम्तीमा एक स्थानमा मनोरञ्जन पार्क वा बालउद्यान निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याएको,</p> <p>५. नगरक्षेत्रमा जैविक विविधता पार्क, चिडियाघर आदि सञ्चालनमा रहेको,</p> <p>६. नगरक्षेत्रभित्र कम्तिमा एउटा सहरी वनको स्थापना गरि संरक्षण गरेको ।</p> <p>७. जलवायु परिवर्तनका प्रभाव न्यूनीकरण गर्न अनुकूलनका कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गरेको,</p> <p>८. नगरपालिकाभित्र वातावरण संरक्षणसम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेको ।</p>			
ज) भौतिक पूर्वाधार विकास				
१ भूउपयोग योजना	<p>१. नगरको भू-उपयोग योजना तयार भएको,</p> <p>२. योजना कार्यान्वयनका लागि नगर परिषद्बाट निर्णय भएको ।</p> <p>३. स्वीकृत भूउपयोग योजना बमोजिम बाहेक अन्य निर्माण कार्यमा रोक लगाइएको ,</p> <p>४. EIA/IEE गर्नुपर्ने आयोजनामा गर्ने गरेको ।</p>			*****
२ पार्किङ स्थल व्यवस्थापन	<p>१. सवारी साधनहरू पार्किङका लागि मुख्य बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक पार्किङस्थल तोकेका,</p> <p>२. खुला पार्किङस्थलमा हरियालीका लागि बहुवर्षीय रुखहरू रोपिएको,</p>			**
३ पशु बधशाला व्यवस्थापन	<p>१. नगरमा स्वास्थ्य र सफा मासु आपूर्तिका लागि उपर्युक्त स्थानमा पशु बधशाला सञ्चालनमा रहेको ,</p> <p>२. नगरक्षेत्रमा खुला एवम् अव्यवस्थित</p>			**

सूचकहरु	विस्तारित सूचकहरु	छ	छैन	व्याख्या
	तरिकाले पशुबध गर्न निषेध गरिएको ।			
४. सडक मापदण्ड निर्धारण र कार्यान्वयन	१. नगरभित्रका सबै सडकको मापदण्ड (Right of Way) निर्धारण गरिएको, २. सवै बस्तीहरूमा दमकल र एम्बुलेन्स जान सक्ने भएको, ३. मापदण्ड विपरित निर्माण भएका संरचना नियमित रूपमा जरिवानासहित भत्काउने गरिएको, ४. नगरका मुख्य सडकहरूमा साईकल लेनको व्यवस्था भएको,			****
झ) औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी				
१. औद्योगिक प्रदूषण नियमन	१. नगरक्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका उद्योगहरूको लगत तयार भएको, २. नगरपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूको प्रदूषण स्तर वर्गीकरण गरी अभिलेख तयार भएको, ३. नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूबाट भएको प्रदूषणको गुनासोसम्बन्धी अभिलेख तयार गरी जिल्ला विकास समितिमा जानकारी पठाउने गरेको,			***
ञ) ध्वनि तथा वायु प्रदूषण नियन्त्रण				
१. ध्वनि तथा वायु प्रदूषण नियन्त्रण	१. ध्वनीको गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०६९ बमोजिम नगर क्षेत्रलाई औद्योगिक क्षेत्र, व्यापारिक क्षेत्र, ग्रामिण आवास क्षेत्र, सहरी आवास क्षेत्र, मिश्रित आवास क्षेत्र तथा शान्त क्षेत्रको रूपमा विभाजन गरिएको, २. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुकूल ध्वनिको स्तर भए नभएको सम्बन्धमा बार्षिक रूपमा मापन गर्ने गरिएको, ३. निर्धारित मापदण्डभन्दा बढी ध्वनि प्रदूषण गर्नेलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था गरिएको, ४. विवाह ब्रतबन्ध जस्ता सामाजिक संस्कार तथा धार्मिक एवमं सार्वजनिक स्थलहरूमा विभिन्न			****

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	उत्सव आदिमा मापदण्डभन्दा बढि धवनी निकाल्न परेमा स्थानिय निकायको पुर्व अनुमति लिनपर्ने व्यवस्था गरिएको,			
२. वायु प्रदूषण न्युनीकरण	१. नगरक्षेत्रमा वायु प्रदुषण न्युनीकरणका लागि कुनै उपाय अवलम्बन गरिएको,			*

गा.वि.स.का लागि वातावरणमैत्री स्थानीय शासनका सूचकहरू

घर-परिवार तह

क: आधारभूत सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) सरसफाइ र स्वास्थ्य				
१. प्यान (Water Seal) सहितको चर्पी	१. घर कम्पाउण्डभित्र प्यानसहितको चर्पी प्रयोगमा आएको ,			
२. आवास क्षेत्रभित्र फोहोरको उचित व्यवस्थापन	१. आफ्नो घर भान्साको फोहोर सड्ने र नसड्ने प्राङ्गारिक र अप्राङ्गारिक) गरी विभाजन गरिएको, २. छानेर सड्नेलाई आफै वा समूह बनाई मल बनाउने गरिएको, ३. नसड्ने फोहोरमध्ये प्लाष्टिकलाई छुट्टै जम्मा गरी बिक्री वा निर्धारित स्थलमा जम्मा गर्ने गरिएको, ४. अन्य फोहोरमध्ये हानिकारक फोहोर (जस्तो ब्याट्री, सि.एफ.एल्. चिम, फुटेका सिसा/बोटल, ट्युबलाइट आदि) र अन्य फोहोर छुट्याई छुट्टाछुट्टै जम्मा गरी निर्धारित स्थलमा जम्मा गर्ने गरिएको,			
३ व्यक्तिगत सरसफाइ	१. घर-परिवारका सबै सदस्यले खाना खानुअघि हात धुने गरिएको, २. दिशा गरेपछि साबुन-पानीले हात धुने गरिएको, ३. शौचालय नजिक साबुन-पानीको व्यवस्था			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	गरिएको,			
४.भाँडा धुने र सुकाउने ठाउँको प्रबन्ध	१. भाँडा धुने र धोएको भाँडाको पानी तर्काउन तथा सुकाउन मिल्ने भाँडा माइने ठाउँ गरिएको, २. भाँडा धोएको पानीको उचित व्यवस्थापन गरिएको,			
ख) स्वच्छ ऊर्जाको उपयोग				
१. धुवाँरहित चुल्होको प्रयोग	१. खाना पकाउन घरभित्रको धुवाँरहित चुल्होको प्रयोग गरिएको,			
२. गोबरको उचित उपयोग	१. खाना पकाउनको निम्ति गोबरबाट गुडूठा नबनाई गोबरलाई मलको रूपमा नै प्रयोग गरिएको, २. भकारो सुधार गरी पशुको मलमूत्रको उचित व्यवस्थापन गरेको ।			
ग) हरियाली प्रवर्द्धन तथा करेसाबारी व्यवस्थापन				
१. हरियाली तथा सौन्दर्य प्रवर्द्धन	१. घर आसपास ठाउ सुहाउँदो फलफूलको कम्तीमा दुईवटा बोट लगाइएको, २. घरनजिक तुलसी, पारिजात वा कुनै पनि औषधीजन्य वा सौन्दर्य बढाउने खालका बिरुवा लगाइएको, ३. करेसाबारीमा नियमित रूपमा तरकारी खेती लगाइ हरियो सागपात तथा तरकारी घरमै उत्पादन गर्ने गरिएको ।			

ख: विकसित सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) सरसफाइ र स्वास्थ्य				
१. घर-आँगनको सरसफाइ स्थिति	१. आफ्नो घर-आँगन तथा बाहिरको बाटो नियमित रूपमा सफा गर्ने गरिएको,			*
२. प्लाष्टिकका झोला नियमन	१. सबै प्रकारका प्लाष्टिकका झोला प्रयोग नगरी आवश्यक पर्दा जुट, कपडा वा कागजका झोला प्रयोग गर्ने गरिएको,			*

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
ख) ऊर्जाको प्रयोग				
१. बैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग	१. तराई तथा मध्य पहाडमा खाना पकाउन गोबरग्यास वा बायोब्रिकेट वा नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गरिएको, २. बिजुली नपुगेका घरमा बत्ती बाल्न सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरिएको ,			**
ग) दिगो कृषि प्रणाली				
१ प्राङ्गारिक खेतीतर्फ उन्मुख	१. खेतबारीमा रासायनिक मलमात्र प्रयोग नगरी गोबरमल पनि साथसाथै प्रयोग गर्ने गरिएको, २. गोबरबाट गुडूठा बनाउने काम पूर्णतः बन्द गरिएको, ३. रासायनिक विषादीको सट्टा जैविक विषादीको प्रयोग गर्न थालिएको ,			***
घ) प्लाष्टिकको प्रयोगलाई निरुत्साहित				
१ प्लाष्टिकका झोला नियमन	१. सबै प्रकारका प्लाष्टिकका झोला प्रयोग नगरी आवश्यक पर्दा जुट, कपडा वा कागजका झोला प्रयोग गर्ने गरेको र यस सम्बन्धमा टोल विकास संस्था समक्ष लिखित प्रतिबद्धता गरिएको,			

वडा तह

क: आधारभूत सूचक

वडाभित्र पर्ने सबै घर-परिवारहरूमध्ये कम्तीमा ९० प्रतिशत घर-परिवार वातावरणमैत्री प्रमाणित भएको ।

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) खानेपानी तथा सरसफाइ				
१ खानेपानीका मुहान संरक्षण	१. वडामा भएका सबै खानेपानीका स्रोतहरूको लगत राखेको, २. वडामा भएका सबै खानेपानीका स्रोतको गुणस्तर परीक्षण गर्ने गरिएको ,			तराईमा इनार तथा चापाकलको लगत राख्ने,
२. फोहोरमैला व्यवस्थापन	१. घर-परिवारबाट सङ्कलित नसङ्गे फोहोर (प्लाष्टिकबाहेक) को व्यवस्थापन गर्न उपर्युक्त स्थल तोकिएको, २. घर-परिवारबाट सङ्कलित प्लाष्टिक कुनै सङ्घसंस्था			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	वा व्यक्तिले किन्ने वा वडामा सडकलन गरी गा.वि.स.मा पठाउने व्यवस्था मिलाइएको,			
३ पोखरी संरक्षण	१. वडाभित्र रहेका सबै पोखरीहरूको संरक्षण गरिएको,			
४. खुला दिसामुक्त	१. आफ्नो वडाभरिमा खुला दिसा गर्ने प्रथा हटाइएको,			
ख) विपद् व्यवस्थापन				
१. आपत्कालीन सुरक्षित क्षेत्र निर्धारण	१. विपद् अवस्थामा तत्काल उद्धारका लागि वडा समितिको निर्णयबाट सुरक्षित-स्थल निर्धारण गरिएको, २. विपद् व्यवस्थापनका लागि वडास्तरमा कम्तिमा २ जना तालिम प्राप्त स्वयंसेवकहरूको व्यवस्था गरिएको,			
ग) स्थानीय सडक व्यवस्थापन				
१. सडक दायँबायाँ हरियाली प्रवर्द्धन	१. कुन सडकको कुन ठाउँ/खण्डमा के कस्तो घाँस वा रुखबिरुवा लगाउने भनी वडाबासीले गरेको निर्णय, २. वडाबासीको निर्णयबमोजिम सडक दायँबायाँ अम्लिसो, निगालो वा उपर्युक्त जातका अन्य घाँस, डालेघाँस वा रुख रोपी हरियाली कायम गरेको ,			
२. सडक मापदण्ड कायम	१. वडा क्षेत्रमा भएका सबै स्थानीय सडकको मापदण्ड (Right of way) सहितको लगत वडामा पनि भएको,			

क: विकसित (Advanced *) सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण र व्याख्या
क) सडक संरक्षण, खानेपानी तथा सरसफाइ				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण र व्याख्या
१. सडक तथा नालाको व्यवस्थापन	१. वडाका सबै सडकहरूमा वर्षात्को पानी बगी निकास हुने कुलेसो/ नाली भएको २. सार्वजनिक पैदल बाटोको वर्षमा कम्तीमा तीनपटक सरसफाइ गर्ने गरिएको, ३. मापदण्ड विपरीत कुनै पनि व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक संरचना निर्माण नभएको, ४. वडाभित्र साविकमा पोखरी नभएको भए एउटा पोखरी निर्माण गरी व्यवस्थापन गरिएको,			****
ख) कृषि				
१. प्राङ्गारिक कृषिलाई प्रोत्साहन	१. वडाका व्यावसायिक कृषकहरूमध्ये कम्तीमा ५० प्रतिशत कृषकले रासायनिक कीटनाशक औषधीको नकारात्मक असरबारे तालिम प्राप्त गरिएको, २. वडाका व्यावसायिक कृषकहरूमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत कृषकले एकीकृत कीट व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्राप्त गरिएको ,			** वडाभित्र रहेका व्यावसायिक कृषकको लगत, जम्मा कृषकमध्ये उल्लेखित तालिम प्राप्त गर्ने कृषकहरूको विवरण,
१. प्राङ्गारिक खेती प्रणालीको अवलम्बन	१. वडाका तालिम प्राप्त सबै व्यावसायिक कृषकहरूले रासायनिक विषादीको सट्टा जैविक विषादी प्रयोग गरी खेतीपाती गरेका, २. वडाका सबै कृषकहरूले रासायनिक मलको सट्टा प्राङ्गारिक मलको प्रयोग गरेका, ३. वडामा एउटा व्यावसायिक रूपमा नमुना प्राङ्गारिक खेती सञ्चालन गरिएको,			*** सहभागितात्मक लेखाजोखा, सहकारी संस्थाहरूमा रहेका विवरण, कृषि सेवाकेन्द्र/ उपकेन्द्रमा रहेको विवरण
ग) विपद् व्यवस्थापन				
१. उच्च जोखिम-स्थलहरूको पहिचान	१. वडाभित्र विपद्को उच्च जोखिम भएका स्थानहरू पहिचान गरी लगत राखिएको ,			*
घ) वन तथा भूसंरक्षण				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण र व्याख्या
१. वडा क्षेत्रको खाली-पती जग्गाको व्यवस्थापन	१. वडाक्षेत्रको खाली-पती जग्गामध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत जग्गामा वार्षिक रूपमा रुख/डालेघोस/फलफूलका बिरुवा रोपी हुर्काइएको, २. वडाभित्रको सबै खाली पती जग्गाको लगत राखिएको, ३. वार्षिक रूपमा बृक्षारोपण गरिएको र बिरुवा हुर्काइएको क्षेत्रफलसहितको लगत राखिएको ,			***

गा.वि.स. तह

क: आधारभूत सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
सबै वडाहरू वातावरणमैत्री वडाको रूपमा घोषणा भएको ।				
क) खानेपानी तथा सरसफाइ				
१. खानेपानीको रणनीतिक योजना (Strategic Plan) निर्माण	१. गाउँ विकास समितिको क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने जनसङ्ख्याका लागि खानेपानी आवश्यकता पूरा गर्ने रणनीतिक योजना गाउँ परिषद्बाट स्वीकृत गरिएको,			स्वीकृत रणनीतिक योजना दस्तावेज
२. चिस्यान (Water Recharge) व्यवस्थापन	१. गा.वि.स. क्षेत्रमा कम्तीमा एउटा बहुउपयोगी पोखरी भएको, २. सिमसार क्षेत्र भएको भए सबै सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गरेको,			
३. प्लाष्टिक प्रयोग निरुत्साहित	१. नेपाल सरकारको मापदण्डअनुरूप प्लाष्टिकको झोलाको प्रयोगमा रोक लगाइएको, २. प्रयोग भएका प्लाष्टिकको सङ्कलन गरी गा.वि.स.को समन्वयमा बिक्री गर्ने व्यवस्था मिलाइएको,			
ख) विपद् व्यवस्थापन				

<p>१. विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र सक्रियता</p>	<p>१. ग.वि.स.स्तरमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भएको, २. विपद् व्यवस्थापनका लागि तालिम दिनसक्ने कम्तीमा एक जना जनशक्ति भएको, ३. विपद् जोखिमका दिष्ट्रिले बढी खतरा स्थानहरूको पहिचान गरी त्यस्तो ठाउँमा नयाँ घर बनाउन निषेध गरेको,</p>		
<p>२. भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन</p>	<p>१. गा.वि.स. को लगानीमा बन्ने सबै भवनहरू निर्माण गर्दा भवन निर्माण संहिता पालना भएको, २. गा.वि.स. क्षेत्रमा बन्ने सबै सार्वजनिक भवनहरू निर्माण गर्दा भवन निर्माण आचार-संहिता पालना गरेको,</p>		
ग) वन भू-संरक्षण, जैविक विविधता र हरियाली			
<p>१. खाली पर्ती जमिनको व्यवस्थापन तथा हरियाली प्रवर्द्धन</p>	<p>१. गाविसमा रुख बिरुवासहितको वन क्षेत्रको क्षेत्रफल खुलेको लगत रहेको, २. खाली पर्ती जग्गाको लगत राखिएको, ३. आफ्नो गा.वि.स. मा कम्तीमा पनि तराईमा १० बिघा र पहाडमा १५० रोपनी क्षेत्रफल वनको रूपमा तयार गरेको ,</p>		
घ) कृषिक्षेत्र			
<p>१. व्यावसायिक कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन</p>	<p>१. गाँउमा उत्पादन भई बढी भएका कृषि उपज वजारमा पुराउन गा.वि.स. मा कम्तीमा एउटा सङ्कलन केन्द्रको स्थापना गरिएको, २. व्यावसायिक कृषि खेतीमा लाग्न चाहने कम्तीमा एकजना कृषकलाई गाविसको सहयोग र कृषि विकास कार्यालयको समन्वयमा कमसेकम एक महिनाको तालिम दिइएको ,</p>		
ड) स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग			

१. सुधारिएको चुलोको निरन्तर र व्यवस्थित प्रयोग	१. कम्तीमा प्रति वार्ड २ जनालाई चुल्हो बनाउने तथा मर्मत-सम्भार गर्ने तालिम दिएको, २. चुल्हो बनाउन तथा मर्मत गर्न तालिम प्राप्त जनशक्तिको लगत गा.वि.स.मा रहेको,			
२. विद्युतको व्यवस्थित र मीतव्ययी उपयोग	१. विद्युत नपुगेका र छरिएर रहेका घर/बस्तीहरूमा विजुलीको सट्टा सौर्य ऊर्जा उपयोगलाई प्रोत्साहित गरेको, २. विद्युत पुगेका घरमा कम ऊर्जा खपत गर्ने चीम प्रयोग गर्नेलाई सहूलियत दिएको, ३. सौर्य ऊर्जा राख्न थप अनुदान वा अन्य प्रोत्साहन गरेको,			
च) वातावरणीय शिक्षा तथा ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण				
१. विद्यालय मार्फत वातावरणीय सचेतना	१. गा.वि.स. क्षेत्रका सामुदायिक मा.वि./नि.मा.वि.हरूमा वातावरणसम्बन्धी अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सहयोग गरे गराएको, २. वर्षमा कम्तीमा ६ पटक वातावरणसम्बन्धी अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने प्रावधान विद्यालयको वार्षिक कार्यतालिकामा भएको,			
२. ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण	१. निर्धारित मापदण्डभन्दा बढी ध्वनि प्रदूषण गर्नेलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था गरिएको , २. विवाह ब्रतबन्ध जस्ता सामाजिक सस्कार, विभिन्न उत्सव तथा धार्मिक एवं सार्वजनिक स्थल आदिमा मापदण्ड भन्दा बढी ध्वनी निकाल्न परेमा स्थानिय निकायको पूर्व अनुमति लिनुपर्ने व्यवस्था भएको,			

ख: विकसित (Advanced *) सूचक

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क) खानेपानी तथा सरसफाई				
१. खानेपानीको दिगो व्यवस्थापन	१. वर्तमान जनसङ्ख्या, सडक सञ्जाल, बस्ती विकासको प्रवृत्ति, विचार गरी गा.वि.स.ले खानेपानी			*****

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	<p>आपूर्तिसम्बन्धी नीति बनाएको,</p> <p>२. सम्भाव्य पानीको स्रोतहरू पहिचान भएको,</p> <p>३. पहिचान भएका स्रोतहरूको संरक्षण एवम् व्यवस्थापनका लागि सम्भाव्य क्षेत्रमा पानीको स्रोतभन्दा उच्च भागमा पोखरीहरू बनाएको,</p> <p>४. बृक्षारोपण तथा तारबारले घेरी संरक्षण गरेको,</p> <p>५. वर्षादको भेल मुहानमा नपस्ने गरी Trenching गरेको,</p>			
२. स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्थापन	<p>१. छुट्टै वा अन्य गा.वि.स वा नगरपालिकासँग मिली ल्याण्डफिल साइट बनाएको,</p> <p>२. निर्धारित ल्याण्डफिल साइटमा कुहिने र पुनः प्रयोग (Recycle and Reuse) हुने बाहेकका फोहोरको उचित किसिमले व्यवस्थापन गर्ने गरिएको,</p> <p>३. प्लाष्टिकको झोलाको विकल्पमा वातावरणमैत्री झोला उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिएको ,</p>			***
३. सार्वजनिक शौचालय	१. गा.वि.स.को मुख्य हाटबजार स्थलमा लैङ्गिक, अपाङ्ग तथा बालमैत्री शौचालय सञ्चालन भएको,			*
ख) कृषिक्षेत्र				
१. व्यावसायिक खेतीलाई प्रोत्साहन	१. 'एक गाउँ एक उत्पादन' अन्तर्गत आफ्नो गाउँमा सम्भाव्य देखिएको (तरकारी, फलफूल तथा पशुपालन) कुनै एक उत्पादनलाई व्यावसायिक रूपमा अघि बढाएको ,			* 'एक गाउँ एक उत्पादन' अन्तर्गत गा.वि.स.को लागि तोकिएको मुख्य बाली, त्यस्तो बालीलाई व्यावसायिक रूपमा विकास गर्न गरिएको निर्णय तथा

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
				लगानीको विश्लेषण गर्ने
१. कृषि उत्पादनमा एकीकृत कीट व्यवस्थापन	१. गा.वि.स. क्षेत्रमा गा.वि.स.को समेत साझेदारीमा एकीकृत कीट व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य भएको,			*
ग) स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग				
१. बायोब्रिकेट उत्पादन र उपयोग गर्न प्रोत्साहन	१. गा.वि.स. मा कम्तीमा एउटा बायोब्रिकेट बनाउने व्यवसाय चलेको अवस्था, २. बायोब्रिकेट उत्पादन गर्न गा.वि.स.ले वा अन्य सङ्घ संस्था मार्फत सहयोग उपलब्ध गराइएको, ३. खाना बनाउन अधिकांश घर-परिवारले दाउरा तथा गुइँठाको सट्टा बायोब्रिकेट प्रयोग गरेको,			***
२. सार्वजनिक शौचालयहरू बाट बायोग्यास उत्पादन	१. सार्वजनिक शौचालयहरू (वसपार्क, विद्यालय, हाटबजार) बाट बायोग्यास उत्पादन गर्न सहयोग गरिएको			*
घ) प्लाष्टिकको उचित व्यवस्थापन				
१. प्लाष्टिक व्यवस्थापनबाट रोजगारी सृजना	१. हरेक वडामा कम्तीमा दुई जनालाई प्लाष्टिकको सङ्कलन दुई तथा पुनः प्रयोगसम्बन्धी तालिम दिइएको, २. तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई यससम्बन्धी काममा लगाइएको,			** देशभरमा कम्तीमा पनि ३५ हजार जनाले आ-आफ्नै वार्डमा रोजगारी पाउने, यस्तो रोजगारी गाउँकै गरिब परिवारले प्राप्त गर्ने ।
ङ) विपद् व्यवस्थापन				
१. स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको क्रियाशीलता	१. गाउँ विकास समितिको विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरिएको । २. गाउँ विकास क्षेत्रमा पानी पोखरीहरू निर्माण गरिएको,			*
२. भू- उपयोग योजना कार्यान्वयन	१. भू उपयोग योजना तयार भएको, २. योजना कार्यान्वयन गर्न गाउँपरिषद्बाट निर्णय भएको,			**

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
च) शिक्षा				
१. वातावरणीय शिक्षा	१. गा.वि.स. क्षेत्रभित्र सञ्चालित सबै तहका विद्यालयहरूले कम्तीमा महिनमा एक पटक वातावरण संरक्षणसँग सम्बन्धित विषयमा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरी वार्षिक क्यालेण्डरमै उल्लेख गरेको,			*
छ) वन, भू-संरक्षण तथा हरियाली प्रबर्द्धन				
१. एक गाउँ एक नर्सरी	१. गा.वि.स. क्षेत्रमा कम्तीमा एउटा वन तथा डालेघाँसको नर्सरी स्थापना भएको,			*
२. एक गाउँ एक पार्क	१. गा.वि.स. क्षेत्रभित्र मनोरञ्जन पार्क वा बालबालिका पार्क निर्माण गरी सञ्चालनमा आएको,			*
३. हरियाली प्रवर्द्धन	१. सार्वजनिक सबै बाँझो जग्गा नदीनाला खोल्सा किनाराहरूमध्ये कम्तीमा वार्षिक १० प्रतिशतका हिसाबले वृक्षारोपण गरी संरक्षण गरेको, २. भू-क्षय, पहिरो तथा बाढीका सम्भाव्य स्थानहरूमा संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गरेका ।			**
ज) ग्रामीण सडक व्यवस्थापन				
१. ग्रामीण सडक संरक्षण	१. निर्माण भएका सबै सडकको दाया बाया सडक सीमा निर्धारण गरी सङ्केत राखिएको, २. सडक सीमाभित्रको खाली भागमा अम्लिसो, घाँस, वा डालेघाँस वा ठाउँअनुसार उपर्युक्त जातका रुखबिरुवा रोप्न वडाबासीलाई परिचालन गरेको, ३. सडक किनारा संरक्षण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गर्न गाविसले			****

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	हरेक वर्ष रकम लगानी गर्ने गरेको, ४. गा.वि.स. भित्र पर्ने सबै स्थानीय सडकको नियमित मर्मत सम्भार भएको,			

माथि उल्लेखित नगर तथा गाउँ क्षेत्रका सूचकहरू मध्ये केहि सूचकहरू भौगोलिक अवस्थिति अनुसार फरक पर्नसक्ने भइ नगर/गाउँ समन्वय समितिले निर्णय गरी विकल्प सहित जिल्ला समन्वय समितिमा स्पष्ट कारण र पुष्ट्याईसहित अनुरोध गरेमा जिल्ला समन्वय समितिले भौगोलिक अवस्थितिअनुसार परिमार्जित सूचक कार्यान्वयन गर्न सहमती दिन सक्नेछ ।

एउटै नगर/गाउँ विकास क्षेत्रभित्र पनि सहरी परिवेश र ग्रामीण परिवेश भएको अवस्थामा सम्बन्धित नगर/गाउँ समन्वय समितिले निर्णय गरी जिल्ला समन्वय समितिमा विकल्प सहित स्पष्ट कारण र पुष्ट्याईसहित अनुरोध गरेमा सम्बन्धित जिल्ला समन्वय समितिले नगर क्षेत्रका ग्रामीण परिवेश भएका बस्तीहरूमा गाविसका लागि प्रस्तावित सूचकहरू लागु गर्ने तथा गाविसको सहरी परिवेश भएका वस्तीहरूमा नगरक्षेत्रका लागि प्रस्तावित सूचकहरू लागु गर्ने गरी निर्णय गर्न सक्नेछ । यस्तो निर्णय भएको अवस्थामा तत् तत् स्थानको लागि जिल्ला समन्वय समितिवाट भएको निर्णयको आधारमा मापन गरिनेछ ।

जिल्ला तह

क: आधारभूत सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
क. प्लाष्टिक प्रयोग नियन्त्रण				
१. प्लाष्टिक झोलामुक्त जिल्ला घोषणा	१. जिल्लामा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम प्लाष्टिकको झोला निषेध गर्न परिषद्ले निर्णय गरेको, २. निषेधित प्लाष्टिकका झोला प्रवेशमा नियन्त्रण गर्न जिल्लास्तरमा संरचना निर्माण भएको, ३. प्लाष्टिकको झोलाको विकल्पमा वातावरणमैत्री झोला उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिएको ।			
ख) सरसफाइ शौचालय				
१. शौचालय व्यवस्थापन	१. धेरै मानिसहरू जम्मा हुने बसपार्क,हाट-बजार आदिजस्ता सार्वजनिक स्थानमा लैङ्गिक, अपाङ्ग तथा बालमैत्री			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	सार्वजनिक शौचालय ५ वर्षभित्र निर्माण गर्ने गराउने योजना भएको,			
२. संयुक्त स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइटको प्रवर्द्धन	स्थानीय निकायहरूले संयुक्त समिति गठन गरी संयुक्त रूपमा फोहोर व्यवस्थापन गरेमा जिविसले थप सहयोग गर्ने व्यवस्था गरेको,			
३. खुला दिशामुक्त अभियान	१. खुला दिशामुक्त अभियान अन्तर्गत हरेक वर्ष १० प्रतिशत गा.वि.स. लाई ODF घोषणा गरी जिल्लालाई नै ODF घोषणाको लागि कार्ययोजना बनाएको , २. ODF घोषणा भएका गा.वि.स. र न.पा. हरूमा कार्यक्रमको दीगोपना र निरन्तरताको लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ,			
ग) खानेपानी				
१. खानेपानी व्यवस्थापन	१. जिल्लाभरका खानेपानीका स्रोत र वितरणसम्बन्धी व्यवस्थित अभिलेख जिविसमा रहेको, २. खानेपानीको मुहानको संरक्षण गरे गराएको र लगत अद्यावधिक गर्ने गरेको, ३. खानेपानी तथा सरसफाई स्वास्थ्य योजना (WASH Plan) तयार गरेको , ४. खानेपानीमा तोकिएको न्यूनतम बजेट विनियोजन गरी खर्च गरेको,			
घ) सडक				
१. सडक व्यवस्थापन	१. जिल्लामा जिल्ला सडक यातायात गुरुयोजना (DTMP) मा परेका District Road Core Network मा परेका सडकका लागि मात्र रकम विनियोजन गर्ने गरेको, २. जिल्लामा बनीसकेका सडकको दायाँ-बायाँ अम्लिसोजस्ता माटो संरक्षण गर्ने घाँस वा उपर्युक्त प्रजातिको रुख लगाउन नियमित रकम विनियोजन गर्ने गरे/गराएको,			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	<p>३. सतहको पानीले सडक नबिगार्ने गरी नाली बनाएको वा पानी जम्मा हुन नपाउने गरी पानीढलो (Slope) बनाएको,</p> <p>४. अव बन्ने सडकमा उपर्युक्त प्रावधानहरू डिजाइनमा राख्ने गरी स्पष्ट नीतिगत निर्णय गरेको,</p> <p>५. सडकको नियमित मर्मत-सम्भारका लागि सडकसम्बन्धी शीर्षकमा विनियोजित रकमको न्यूनतम ५% मर्मत-सम्भार कोषमा राखेको ,</p> <p>६. DRCN मा परेका सडकको नियमित संरक्षणको लागि Lenth worker को व्यवस्था गरेको ,</p> <p>७. पूर्वाधारका योजनाहरूमा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना (EMP) तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको ,</p>			
ड) ग्रामीण ऊर्जा				
१ ऊर्जा गुरुयोजना	१. जिल्लाले ग्रामीण ऊर्जाको गुरु योजना बनाएको ,			
च) वातावरण संरक्षणसम्बन्धी स्थानीय संरचना				
१ जिल्लामा शाखाको स्थापना र सञ्चालन	१. जिल्लामा वातावरण ऊर्जा तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्य गर्ने छुट्टै शाखा सञ्चालन भएको,			
छ) वन तथा भू-उपयोग				
१ वन तथा भूउपयोग नक्सा	१. वनक्षेत्रको स्पष्ट सीमाङ्कनसहितको नक्सा कम्तीमा जिल्ला वन, भू-संरक्षण, जि.वि.स., जिल्ला प्रशासन कृषि एवम् मालपोत कार्यालयमा राखिएको,			
झ) विपद् व्यवस्थापन				
१ विपद् व्यवस्थापन योजना र कोष	१. जिल्ला विपद् व्यवस्थापन योजना निर्देशिकाले निर्देशित गरेबमोजिम जिल्ला विपद् व्यवस्थापन योजना बनाई जिल्ला विकास योजनामा समावेश गरेको,			

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	व्याख्या
	२. जिल्लामा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरेको,			
ज) औद्योगिक प्रदूषण नियमन				
१. औद्योगिक क्षेत्रमा स्वच्छ वातावरणको प्रवर्द्धन	१. सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार जिल्लाको लागि औद्योगिक प्रदूषणको मापदण्ड निर्धारण गरेको, २. गाउँ विकास समिति/ नगरपालिकाबाट प्राप्त गुनासोको आधारमा कार्यवाही गर्ने गरेको,			

जि.वि.स.का विकसित सूचकहरू

ख) विकसित सूचकहरू

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
क) सरसफाइ				
१. सरसफाइ र प्लाष्टिक व्यवस्थापन	१. शौचालयको प्रयोग तथा व्यक्तिगत सरसफाई सम्बन्धी क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन गर्न चौमासिक रुपमा अनुगमन गर्ने गरी सम्बन्धित सामाजिक परिचालकलाई स्पष्ट निर्देशन दिएको, २. स्थानीय निकाय संयुक्त समिति गठन गरी एकभन्दा बढी स्थानीय निकायको संयुक्तरूपमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न जि.वि.स.ले सहजीकरण तथा सहयोग गरेको, ३. प्लाष्टिक सङ्कलन गरी जिल्लाबाहिर निकासी गर्ने गरेको वा उपयोग गरी सरकारले तोकेको मापदण्डभित्र पर्ने गरी पुनः उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना भएको,			***
ख) खानेपानी				
१. खानेपानी व्यवस्थापन	१. खानेपानी व्यवस्थापनसम्बन्धी जिल्लास्तरीय रणनीति भएको, २. खानेपानी आपूर्ति तथा बस्ती विकास बीच उचित तालमेल मिलाएको, ३. National drinking water quality standard अबलम्बन गरेको,			***
ग) ग्रामीण ऊर्जा				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
१ ग्रामीण ऊर्जा व्यवस्थापन	१. तराईका जिल्लामा गोबरग्यास र दुर्गम पहाडी जिल्लाका विद्युत नपुगेको गाउँमा सौर्य ऊर्जाको मर्मतसम्भार गर्न सक्ने गरी त्यस्ता गा.वि.स.मा कम्तीमा एउटा गा.वि.स.को दुई जनालाई तालिम दिइएको, २. जलविद्युत र ऊर्जा विकासका क्षेत्रमा कम्तिमा एउटा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको ,			**
घ) जलवायु परिवर्तन				
१.राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमको स्थानीयकरण	१. स्थानीयस्तरमा जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा गरी सञ्चालन गरिएको, २. स्वीकृत EIA/IEE प्रतिवेदन बमोजिम कार्य भए नभएको सन्दर्भमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने गरिएको , ३. ठुला मेशिनरी तथा उपकरण सञ्चालनसम्बन्धी जिल्लास्तरीय नीति स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको ,			***
ङ) कृषि तथा खाद्य सुरक्षा				
१ बजार व्यवस्थापन	१. जिल्लाभित्र कम्तिमा दुईवटा प्राङ्गारिक तरकारी उत्पादन फार्म सञ्चालन भएको, २. जिल्लाभित्र सहकारी संस्थामार्फत कमसेकम एउटा प्राङ्गारिक तरकारी उत्पादन बिक्री स्थल सञ्चालन भएको, ३. जिल्लामा कम्तीमा एउटा व्यावसायिक कृषि वा पशु फार्म स्थापना भएको ,			***
च) वन तथा भू-उपयोग				
१ बन तथा जैविक विविधता	१. जिल्लाको कूल क्षेत्रको ४०% वन क्षेत्रले ढाकेको हुने नीति रहेको हुँदा सोभन्दा कम प्रतिशत वन क्षेत्र भएको जिल्लाले वार्षिक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने ठोस कार्यक्रम राखेको, २. जिल्लाभित्रका वनमा रहेका जैविक विविधताको आवधिक आँकडा (Data Base) तयार गरी लोप हुन लागेका प्रजातिको संरक्षणसम्बन्धी ठोस योजना जिल्ला परिषद्बाट पास गरेको ,			**
छ) विपद् व्यवस्थापन				

सूचकहरू	विस्तारित सूचकहरू	छ	छैन	स्तरीकरण
१. विपद् व्यवस्थापन एवम् प्राकृतिक स्रोत संरक्षण	१. जिल्लाको आवधिक एवम् वार्षिक योजनामा विपद् व्यवस्थापन योजना समावेश भएको र कार्यान्वयन गर्न रकमको व्यवस्था गरेको, २. जिल्लामा ठूलो विपद्का घटनापछि तत्काल उद्धार गरी छोटो अवधिको लागि राख्न सुरक्षित स्थल निर्धारण गरी त्यसमा न्यूनतम पूर्वाधार तयार गरिएको, ३. ढुङ्गा, गिटी बालुवाजस्ता प्राकृतिक स्रोतको उत्खननपछि सो स्थानको किनारमा नदी नियन्त्रण तथा जमिन संरक्षणसम्बन्धी IEE वा EIA मा उल्लेख भएका कार्य सो उत्खनन गर्ने ठेकेदारबाट आफ्नै खर्चमा गर्नुपर्ने गरी ठेक्का सूचना प्रकाशन गर्ने समयमा नै स्पष्ट पारी सोहीबमोजिम काम गराएको ।			***
ज) औद्योगिक प्रदूषण, ध्वनी तथा वायु नियन्त्रण सम्बन्धी				
१. औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रण	१. औद्योगिक प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणसम्बन्धी निर्देशिका तयार गरी जिल्ला परिषद्बाट पारित भएको, २. उद्योगहरूलाई प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाण-पत्र (अनुसूची ७, वातावरण संरक्षण नियमावली बमोजिम) जारी भएको,			**
२. ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण	१. जिल्लामा ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण गर्न गाविस तथा नगरपालिकालाई प्रोत्साहित गरेको,			*
३. वायु प्रदूषण नियन्त्रण	१. गाविस तथा नगरपालिकालाई वायु प्रदूषण नियन्त्रण गर्न सहयोग तथा सहजीकरण गरेको,			*

“व्यक्तिगत घटना (जन्म, मृत्यु, विवाह, वसाई सराई र सम्बन्ध विच्छेद) दर्ता गरी आफ्नो अधिकार स्थापित गर्नु प्रत्येक सचेत नागरिकको कर्तव्य हो ।”

सार्वजनिक प्रशासनका सिद्धान्त (Principle of Public Administration)

- सुदर्शन खनाल
कार्यक्रम अधिकृत

औद्योगिक क्रान्तिले ल्याएको परिवर्तनको फलस्वरूप व्यवस्थापन पद्धतिमा भैरहेको परम्परागत पद्धतिको अपर्याप्त भएको महसुस गरी व्यवस्थापनमा नयाँ तौर तरिकाको खोजी हुन थाल्यो । यहि खोजी र अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न लेखक तथा विचारकहरुले योगदान दिए । यहि योगदानको फलस्वरूप व्यवस्थापनका नयाँ सिद्धान्तहरु प्रतिपादन र विकास भए । व्यवस्थापनका सिद्धान्तको विकासको इतिहासले सार्वजनिक प्रशासन सम्बन्धी सोचमा भएको विकासलाई प्रतिबिम्बित गरेको छ । सार्वजनिक प्रशासनको सिद्धान्तको बारेमा अध्ययन गर्दा हेनरी फोयल (Henry Foyal) सन. १८४१-१९२५ ले व्यवस्थापनको क्षेत्रमा प्रतिपादन गरेको सिद्धान्तलाई नै सार्वजनिक प्रशासनको सिद्धान्तको रूपमा स्विकार गरिएको छ । सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्रमा यस सिद्धान्तलाई अति महत्वका साथ अँगालिएको छ । Henry Foyal ले प्रतिपादन गरेको १४ वटा सिद्धान्त निम्नानुसार छन् :

- १) कार्य विभाजनको सिद्धान्त (Division of Labour)
- २) अधिकार र जिम्मेवारीको सिद्धान्त (Principle of Authority and Responsibility)
- ३) अनुशासनको सिद्धान्त (Principle of discipline)
- ४) आदेशको एकात्मकताको सिद्धान्त (Principle of Unity of command)
- ५) निर्देशनको एकात्मकताको सिद्धान्त (Principle of Unity of direction)
- ६) सामुहिक चाहाना प्रत्याभुतिको सिद्धान्त (Principle of Team efforts)
- ७) पारिश्रमिकको सिद्धान्त (Principle of Salary)
- ८) केन्द्रीकरणको सिद्धान्त (Principle of centralization)
- ९) अधिकार शृङ्खलाको सिद्धान्त (Principle of Scalar)
- १०) जनशक्ति तथा अरु स्रोतको उचित क्रम वा व्यवस्था (Principle of Order)
- ११) समताको सिद्धान्त (Principle of equity)
- १२) स्थायित्वको सिद्धान्त (Principle of stability)
- १३) कार्य प्रारम्भको सिद्धान्त (Principle of Work Star)
- १४) भावनात्मक एकताको सिद्धान्त (Principle of Esprit of decorps)

शास्त्रीय व्यवस्थापन विचारधाराका संस्थापक (Founder of the classical management school) एवं प्रशासनिक व्यवस्थापनका पिता (Father of the Administrative Management)

का रूपमा Henry Fayol ले प्रत्येक संगठन संचालनका लागि योजना, समन्वय, निर्देशन र नियन्त्रण आदि शक्तिको आवश्यकता रहने भएकोले व्यापारिक संगठनमा व्यवस्थापनको सिद्धान्त लागु हुने र प्रशासनिक निकायमा प्रशासनको बाहुल्यता रहने भनी विभिन्न विद्वानको प्रतिक्रियाप्रति असहमती जनाउँदै व्यवस्थापन र प्रशासनको अध्ययन यी दुई निकायले गर्ने कार्यमा आधारित रहने धारणा व्यक्त गरेका छन् । प्रशासकले निर्वाह गर्नुपर्ने मुलभूत कार्यका आधारमा प्रशासनको दायरा तोक्नु व्यवहारिक ठानी POECC सिद्धान्त अगाडि ल्याए । यो सिद्धान्त सुत्रात्मक रूपमा उल्लेख गरिएको छ । जसको अर्थ

- P = Planning (योजना)
- O= Organization (संगठन)
- E= Commanding (निर्देशन)
- C= Coordination (समन्वय)
- C= Controlling (नियन्त्रण)

कुनै संगठन संचालनका लागि पहिला के गर्ने, कसरी गर्ने आदि कुराको योजना हुनु पर्छ । उक्त योजना मुताविक संगठनको स्थापना अर्थात कर्मचारी, बजेट मानवीय शक्ति, आर्थिक स्रोत, भौतिक साधनको व्यवस्था गरिनु पर्छ । कार्यरत कर्मचारी, आर्थिक श्रोत र भौतिक साधन समन्वयात्मक रूपमा संचालनका लागि आवश्यक निर्देशन हुनुपर्ने, निर्देशन पश्चात सबै कर्मचारी, निकाय एवं व्यवस्थापक र कर्मचारी विच कार्यको एक आपसमा समन्वय गरिनु पर्छ । यी उल्लेखित कार्यका लागि व्यवस्थापकले आवश्यक नियन्त्रण र रेखदेख गरिनु पर्छ । Fayol ले प्रतिपादन गरेको उल्लेखित सिद्धान्तको आज पनि प्रशासनको क्षेत्रमा महत्व रहेको छ ।

सन् १९३० को दशकमा L.P. White ले आफ्नो पुस्तक introduction to the study of public administration मा सार्वजनिक प्रशासनका सिद्धान्तहरू प्रकाशित गरे । उनले प्रकाशित गरेका सिद्धान्तहरूलाई बुँदागत रूपमा हेर्दा :

- १) संगठनको सिद्धान्त (Principle of Organization)
- २) कानूनको सिद्धान्त (Principle of Law)
- ३) जनसम्पर्कको सिद्धान्त (Principle of Public Relation)
- ४) राजनीतिक निर्देशनको सिद्धान्त (Principle of Political Direction)
- ५) अनुसन्धानको सिद्धान्त (Principle of Research)
- ६) प्रजातन्त्रको सिद्धान्त (Principle of Democracy)
- ७) परिवर्तनको सिद्धान्त (Principle of Change)
- ८) विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्त (Principle of Decentralization)
- ९) समन्वयको सिद्धान्त (Principle of Co-ordination)
- १०) प्रतिष्ठाको सिद्धान्त (Principle of Reorganization)

- १) संगठनको सिद्धान्त (Principle of Organization) : कुनै पनि संगठन स्थापना गर्नुभन्दा अगाडि यसको उद्देश्य निश्चित गरी यसलाई वैधानिकता दिनु पर्छ । सोही मार्फत सार्वजनिक प्रशासनका हरेक कृयाकलाप संचालन गरिनु पर्छ ।
- २) कानूनको सिद्धान्त (Principle of Law) : कानूनको कार्यान्वयनमा सार्वजनिक प्रशासनमा सबैलाई समान रूपमा गरिनु पर्छ कसैलाई पनि भेदभाव गरी कानूनको प्रयोग गरिनु हुन्छ ।
- ३) जनसम्पर्कको सिद्धान्त (Principle of Public Relation) : सार्वजनिक प्रशासन मार्फत नै सरकारले जनतासँग सम्पर्क गर्ने हुँदा प्रशासनले जनताप्रति उत्तरदायी भई कार्य गरिनु पर्छ ।
- ४) राजनीतिक निर्देशनको सिद्धान्त (Principle of Political Direction) : सार्वजनिक प्रशासनले व्यवस्थापिकाले पारित गरेको नीति निर्देशन ऐन नियम अनुसार कार्य संचालन गर्ने भएकोले राजनीतिक निर्देशन अनुसार कार्य संचालन गर्नु पर्दछ ।
- ५) अनुसन्धानको सिद्धान्त (Principle of Research) : सार्वजनिक प्रशासनमा देश काल परिस्थिति अनुसार नयाँ नयाँ सिद्धान्त एवं व्यवहार लागू गरी प्रशासनलाई सक्षम राख्नु पर्दछ । यसका लागि प्रशासनमा निरन्तर अनुसन्धान भई रहनु जरुरी हुन्छ ।
- ६) प्रजातन्त्रको सिद्धान्त (Principle of Democracy) : प्रजातान्त्रिक मूल्य मान्यता अनुसार प्रशासन संचालित हुनुपर्दछ ।
- ७) परिवर्तनको सिद्धान्त (Principle of Change) : वर्तमान सार्वजनिक प्रशासनले परिवर्तनलाई आत्मसात गर्न सक्नु पर्दछ । अतितको सिद्धान्त र प्रयोगले हालको प्रशासन संचालन हुन नसक्ने हुँदा परिवर्तित समय परिस्थिति अनुसार आफुलाई परिवर्तन गर्दै जानु पर्दछ ।
- ८) विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्त (Principle of Decentralization) : राज्य संचालनका लागि विभिन्न क्षेत्र, निकाय अनुसार कार्यालय स्थापना भएका हुन्छन् । तिनलाई कार्य सम्पादन गर्न केन्द्रीयस्तरमा रहेका अधिकार विकेन्द्रीकरणको माध्यमबाट तल्ला निकायमा हस्तान्तरण गरिनु पर्दछ, जसले गर्दा सम्बन्धित क्षेत्रमा सम्बन्धित व्यक्तिले सेवा सुविधा पाउन सकोस् ।
- ९) समन्वयको सिद्धान्त (Principle of Co-ordination) : केन्द्रदेखि स्थानीय निकायसम्म स्थापना भएका कार्यालय र कर्मचारीहरुविरुद्ध कार्यमा समन्वय हुनु पर्दछ । समन्वयको अभावमा राज्यको अवलम्बन गरेको उद्देश्य हासिल हुन सक्दैन तसर्थ सार्वजनिक प्रशासनमा समन्वय हुनु आवश्यक हुन्छ ।
- १०) प्रतिष्ठाको सिद्धान्त (Principle of Reorganization) : प्रत्येक देशमा सार्वजनिक प्रशासनलाई प्रतिष्ठाको रूपमा लिइन्छ । यसको महत्व त्यसकारण पनि बढी रहनेछ । प्रशासनको प्रतिष्ठा बढ्नु भनेको कार्यरत कर्मचारीको प्रतिष्ठा पनि बढ्नु हो । सरकारको संवाहकको रूपमा प्रशासन रहेकोले यसको प्रतिष्ठा बढ्नु स्वभाविक पनि मानिन्छ ।

विश्वव्यापीकरण र आधुनिकीकरणले गर्दा कुनै पनि चिज स्थिर रहन सक्दैन यसैकारणलाई मध्यनजर गरी प्रशासनले पनि विश्वव्यापीकरण र आधुनिकीकरणले गर्दा समय परिस्थिति अनुसार आफुलाई परिवर्तन गरी रहनु पर्दछ ।

सन् १९३७ मा Luther Gulick ले सार्वजनिक प्रशासनले निर्वाह गर्नु पर्ने मूलभूत कुराहरुको आधारमा प्रशासनको दायरा तोकि POSDCORB नामको सिद्धान्त प्रतिपादन गरेका थिए । सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्रमा Luther Gulick को POSDCORB सिद्धान्त बहुचर्चित रहेको र यसले सार्वजनिक प्रशासनको प्रायः सबै कार्यक्षेत्र ओगटेको छ । सुरुमा सिद्धान्तको रूपमा आएपनि पछि गएर कठोर वैज्ञानिक नियमको रूपमा स्थापित भयो । सुत्रात्मक रूपमा रहेको POSDCORB को अर्थ :

P = Planning (योजना)

O = Organization (संगठन)

S = Staffing (कर्मचारी)

D = Direction (निर्देशन)

Co = Co-ordination (समन्वय)

R = Reporting (प्रतिवेदन)

B = Budgeting (बजेट)

सार्वजनिक प्रशासनमा निश्चित उद्देश्य राखी कार्य गरिने हुँदा ती काम निर्धारित समय, स्थान र जनशक्तिद्वारा सम्पन्न गर्ने गरी सर्वप्रथम योजना बनाइनु पर्दछ, योजना अनुसार के कस्तो प्रकारको संगठन आवश्यक हुने सो गठन गरिनु पर्दछ । संगठन स्थापना पश्चात संगठनलाई संचालन गर्न आवश्यक पर्ने कर्मचारीको बन्दोबस्त गरिनु पर्छ । संगठनमा रही कार्य गर्ने कर्मचारीहरुलाई संगठनको उद्देश्य हासिल गर्न गरिनु पर्ने कार्यका बारेमा आवश्यक निर्देशन, समन्वय गरिनु पर्छ । संगठन संचालनमा आइपरेका समस्या, भए गरेका कार्य प्रगति र लक्ष्य हासिल गर्न अपनाउनु पर्ने रणनीति समेतका आधारमा प्रतिवेदन, प्रगति प्रतिवेदन बनाई आफ्नो तालुक कार्यालयमा पेश गरिनु पर्दछ । यी सबै कार्य संचालन गर्नका लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गरिनु पर्दछ, भन्ने कुरा Luther Gulick को सुत्रात्मक सिद्धान्तले व्यक्त गरेको छ ।

उल्लेखित विभिन्न सिद्धान्तहरु आलोचनाबाट मुक्त भने हुन सकेका छैनन् । सन् १९४६ मा प्रकाशित भएको प्रशासनका उखानहरु (The Proverbs of Administration) नामको लेखबाट हर्वट साइमन (Herbert A. Simen) ले प्रशासनका सिद्धान्तको उपादेयतामाथि शंका उठाई तिनलाई उखानको संज्ञा दिएका छन् । प्रत्येक सिद्धान्त उत्तिकै तार्किक र स्विकार्य विपरितार्थ कुरा हुन भनी व्यक्त गरेका छन् । उनले विशिष्टीकरण (Specialization) आदेशको एकात्मकता (Unity of Command), नियन्त्रणको श्रृङ्खला र संगठनको उद्देश्य, ग्राहक स्थान र प्रकृत्या सम्बन्धी ४ सिद्धान्तको उदाहरण दिएर एउटा सिद्धान्तलाई व्यवहारमा प्रयोग गर्ने क्रममा अर्को सिद्धान्तले ठिक ठम्याएको अर्को कार्य गर्न सम्भव नहुने अवस्थाको श्रृजना हुने कुरा उदाहरणबाट प्रष्ट पारेका छन् ।

यसै गरी सन १९४७ मा Rober A. Dahi ले प्रकाशित गरेको The Science of Administration three probters नामक लेखबाट निम्न कुरा प्रष्ट पारेका छन् :

- कुनै देशमा प्रचलित शासन व्यवस्था अर्को मुलुकमा उपयुक्त नहुन सक्छ । देशको पर्यावरण र अन्य अवस्थाले यस कुराको निक्यौल गर्दछ ।

- कुनै देशको भूराजनीति, आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक कुराले त्यस देशको प्रशासनमा प्रभाव पारेको हुन्छ ।
- सार्वजनिक प्रशासनलाई तोकिएको सिमाभित्र मात्र राखेर अध्ययन गरिनु हुन । यस्ता कुराले गर्दा अध्ययताहरूको ध्यान प्रशासनिक सिद्धान्तको अध्ययनबाट विस्तार विस्तार के कस्ता अवस्थाहरूमा कुन कुन सिद्धान्तको प्रयोग हुन सक्छ भन्ने कुरा ध्यानतिर मोडिन थाल्यो । यस पश्चात सार्वजनिक प्रशासनको अध्ययन व्यवहारवादी उपागमको विकास भयो । हार्यन प्रयोग, अब्राहम मास्लोको आवश्यकताको सोपानका सिद्धान्त आदि यसका उदाहरण हुन् ।

सन् १९६८ देखि सुरु भएको नयाँ सार्वजनिक प्रशासनले कल्याणकारी राज्यको अवधारणा, विकास प्रशासनको कार्यान्वयनको महत्व बढाउँदै लग्यो । वर्तमान समयमा सार्वजनिक प्रशासनको अध्ययन अबै महत्वपूर्ण मानिएको छ । क्रमिक रूपले वृद्धि भै रहेको जनसंख्या र तिनले श्रृजना गरेका विभिन्न चुनौती सामना गर्न प्रशासनको काँधमा ठूलो जिम्मेवारी आएको छ, यस क्रममा सरकारले मात्र आम जनताको चाहना अनुरूप सम्पूर्ण कार्य गर्न सक्दछ भन्ने अतितको सोचाइमा व्यापक परिवर्तन आएको छ । यस कुरालाई महसुस गर्दै प्रशासनले नागरिकका गर्भदेखि चिहानसम्मका सम्पूर्ण आवश्यकता पुरा गर्नु पर्दछ भन्ने मान्यतामा परिवर्तन भई सुशासन, निजिकरण, आर्थिक उदारीकरण प्रतिस्पर्धात्मक आदिको अवधारणा सार्वजनिक प्रशासनमा आएको छ ।

कुनै पनि योजना तथा कार्यक्रम संचालन गर्नुपूर्व योजना/कार्यक्रम संचालन स्थलमा आयोजना सूचना पाटी (Project Information Board) अनिवार्य रूपमा राख्नु हुन सम्बन्धित सबै उपभोक्ता समिति एवं निर्माण व्यवसायीहरूमा अनुरोध गरिन्छ ।

जिल्ला विकास समिति, काठमाडौं ।

लोडसेडिङ र सौर्य ऊर्जा ।

ई. अनिलनाथ श्रेष्ठ
वातावरण, उर्जा तथा
जलवायु परिवर्तन अधिकृत

नेपाल विश्वमा जलस्रोतमा दोस्रो धनी देशमा पर्दछ । उक्त स्रोतको समुचित उपयोग हुन नसकि देशको राजधानी काठमाण्डौं मा नै दिनको ८ घण्टा लोडसेडिङ भईरहेको अवस्था छ । जसले लोडसेडिङ मानिसको दैनिकीको रूपमा परिणत भईरहेको अवस्था छ । धेरै लामो समय पछिको लोडसेडिङ पछि वृत्ति आउदा बच्चा देखि बुढा सम्म के के नै पाए जस्तो खुसीले ताली बजाउने बानिको विकास भएको छ । यसरी देशको राजधानी काठमाण्डौं मा वसोवास गर्ने मानिसहरुलाई अध्यारोमा वस्ने वानीको विकास भईरहेको छ ।

२४ सै घण्टा ऊज्यालोमा वस्न पाउनु आम जनताको अधिकार हो । तर भने जति समय विद्युत सेवा नपाई अध्यारोमा वस्ने वानीको विकास गर्नु आजको बाध्यता रहेको छ । यसै गरि औद्योगिक कलकारखानाले विद्युत सेवा नपाई बन्द रहनुले देशको अर्थतन्त्रलाई नै प्रभावित पारिरहेको छ । यसै गरि अन्धकारमा सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकृतीहरु बढ्ने, चोरी डकैती, हत्या अपराध जस्ता क्रियाकलापहरु बढ्दै गई रहेको अवस्था काठमाण्डौं मा दिनानु दिन बढ्दै गईरहेको छ ।

यि सबै समस्याको समाधान को रूपमा सौर्य ऊर्जा (सोलार) आएको छ । सौर्य ऊर्जा नवीकरणीय ऊर्जाको स्रोतहरु मध्ये एक प्रमुख स्रोतको रूपमा पर्दछ । सोलार मानिसको आर्थिक अवस्था अनुसार सानो तथा ठुलो साईज (वाट) मा उपलब्ध छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको लोड

सेडिङको समयमा यसको प्रयोग निकै बढी तथा प्रभावकारी रहदै आएको छ । जिल्ला विकास समिति काठमाण्डौं मार्फत जिल्ला विकास समिति अनुदान एवं निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमबाट काठमाण्डौंको कुलेश्वर, चावहिल, अनामनगर, बुद्धनगर, डिल्लीबजार, गोठाटार तथा संकटा टेवाहालमा सडक सौर्य बत्तिको प्रयोग भई सकेको छ । जसको प्रयोगबाट व्यस्त बजारको सडक गल्लीहरु अध्यारो मुक्त भई उज्यालोमा परिणत भएका छन् । यसबाट यस क्षेत्रका ब्यपारी तथा आम सर्वसाधारणले अन्धकारबाट हुन सक्ने जोखिमताबाट मुक्त पाएका छन् । धार्मिक मठ मन्दिरमा धक फुकाएर बुढा पाकाले राति अवेर सम्म भजन किर्तन गर्न पाएका छन् । सडकमा सोलार बत्तिको प्रयोग पछि व्यस्त बजारमा अध्यारोमा हुने असामाजिक क्रियाकलापहरु, चोरी डकैतीमा कमी आएको स्थानीय बासिन्दाहरु बताउछन् । स्थानीय बासिन्दाको समन्वयमा जिल्ला विकास समितिले सडकमा, चोकमा सौर्य बत्ति उपलब्ध गराएर देशको राजधानीमा भईरहेको ऊर्जा संकटलाई केहि हद सम्म भए पनि न्युनीकरण गरेको छ ।

यसरी आउदा दिनहरुमा स्थानिय स्तरका उपभोक्ताहरुले आ-आफ्ना क्षेत्रका जन प्रतिनिधि तथा जिल्ला विकास समिति संग सहकार्य गर्दै सौर्य सडक बत्ति कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई छनौट गर्ने हो भने काठमाण्डौंका धेरै सडक तथा चोकहरु रात्री समयमा अध्यारो मुक्त भई स्थानीय ऊभोक्ताहरुले बढी भन्दा बढी लाभ हासिल गर्ने देखिन्छ ।

जिल्ला विकास समितिको सहयोगमा आर्थिक वर्ष २०६९/०७० मा यस जिल्लाका ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरू तथा विपन्न परिवारका विद्यार्थीहरूलाई समेत गरी १५३ घरधुरीमा साना सौर्य ऊर्जा प्रणाली वितरण कार्य सम्पन्न भएको छ। यस आर्थिक वर्षमा २२० घरधुरीमा साना सौर्य ऊर्जा प्रणाली वितरण कार्य सम्पन्न भएको छ। जसले विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई पढाईमा थप सहयोग पुऱ्याएको छ। दुर्गम क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले पनि सौर्य ऊर्जाको सहयोगमा कम्प्युटर शिक्षा हासिल गरेका छन्। सौर्य ऊर्जाबाट मोबाइल चार्ज गरि कामको खोजिमा देशकै विभिन्न स्थानमा गएका आफ्ना परिवारका सदस्यहरू तथा छरछिमेकीहरूलाई पनि दैनिक सम्पर्क गर्न पाएका छन्। विदेशमा गएका परिवारका सदस्यहरूलाई आफूले चाहेको समयमा फोन गरि सन्चो विसन्चो तथा अन्य खबर हासिल गर्न सहज भएको छ। सौर्य ऊर्जाको सहयोगले विश्वलाई साधुरो बनाएको छ। आउदा दिनहरूमा पनि ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयहरूसंग सहकार्य गर्दै मागमा आधारित सोलार वितरणमा सहयोग गर्दै जाने जिल्ला विकास समितिको योजना रहेको छ।

ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका गरिव तथा विपन्न परिवारका अध्ययनरत छात्राछात्रहरूलाई गाविसको सिफारिसमा आवश्यक कागजत तथा प्रक्रिया पुऱ्याई सौर्य ऊर्जा (सोलार) वितरण गरिरहेको छ। जसबाट गरिवीको कारण उज्यालोको अभावमा अध्ययन गर्न नपाएका विद्यार्थीहरूले पढ्न पाई रहेका छन्। यस सहयोग कार्यक्रमलाई माग तथा आवश्यकताको आधारमा आउदा दिनहरूमा पनि नियमित गरिदै लैजाने जिल्ला विकास समितिको योजना रहेको छ।

वर्तमान अवस्थामा देशमा चरम ऊर्जा संकट भईरहेको अवस्थामा सौर्य ऊर्जा प्रणाली एक ऊर्जा संकटको विकल्पको रूपमा देखापरिरहेको छ। सौर्य ऊर्जाको विकास नेपालमा निकै ढिलो भएको पाइन्छ। त्रिभुवन विश्व विद्यालय ईन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान अन्तर्गत केन्द्रिय ऊर्जा अध्ययन केन्द्र (Center for renewable energy study) मा स्थापित Zero energy house (६.५ किलो वाट) सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडान सौर्य ऊर्जाको क्षेत्रमा अनुकरणीय कार्य भएको छ। यसै गरि जापान सरकारको सहयोगमा JICA मार्फत धोविघाट ललितपुरमा जडान गरिएको ६८०.४० किलोवाट क्षमताको सौर्य ऊर्जाबाट उत्पादित ऊर्जालाई राष्ट्रिय प्रसारणमा जोड्न सकिने नमुना परियोजनाको विकास भई सरकारले हालै मात्र प्रस्तुत गरिएको नीति तथा कार्यक्रममा नविकरणीय ऊर्जालाई विशेष महत्वको साथ प्राथमिकतामा राखिएको छ। यसले हाल देशमा भईरहेको विद्यमान ऊर्जा संकटलाई सौर्य ऊर्जा प्रणालीको विकास PPP मोडेलबाट कार्यान्वयन गरी सरकारले सन् २०१५ मार्च सम्ममा लिएको २५ मेघावाट ऊर्जा उत्पादनको लक्ष्य पुरा गर्न सक्ने देखिन्छ।

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले नविकरणीय ऊर्जाको विकास विस्तार एवं प्रवर्द्धन गर्न निजी क्षेत्र, सामुदायिक क्षेत्र, तथा आम सर्वसाधारणलाई वैकल्पिक प्रवर्द्धन गर्नको लागि केन्द्रको कार्यालय खुमलटार ललितपुरमा ४० किलोवाट क्षमताको सौर्य ऊर्जा प्रणाली जडान भई प्रयोगमा आईरहेको छ। यसरी सौर्य ऊर्जाको प्रयोगले नेपाल सरकारले अवलम्बन गर्दै आएको भारत सरकार संग ऊर्जा निर्भरता लाई कमी हुने विश्वास लिएको छ। वर्तमान अवस्थामा ठुला जलविद्युत आयोजनाहरू निर्माण गर्न नसकी रहेको विद्यमान अवस्थामा सौर्य ऊर्जा प्रणाली सर्वोत्तम विकल्पको देखापरेको छ।

गा.वि.स. परिचय

टोखा सरस्वती

सुरेश ओझा
शाखा अधिकृत, गा.वि.स. सचिव

पृष्ठभूमि :

काठमाण्डौ जिल्लाको उत्तरी भेगमा पर्ने टोखा सरस्वती गाउँ विकास समिति क्षेत्रफलको आधारमा काठमाण्डौ जिल्लाका साना गा.वि.स.हरु मध्येमा पर्दछ । काठमाण्डौको सामाखुशीबाट करिब ४ कि.मी. उत्तरमा अवस्थित यो गा.वि.स.को पूर्वमा खड्का भद्रकाली र धापासी, पश्चिममा साङ्गला र फुटुङ्ग, उत्तरमा टोखा चण्डेश्वरी र दक्षिणमा गोङ्गबु गा.वि.स. पर्दछन् । करिब १ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यो गाउँ समुन्द्री सतहदेखि १३४० मीटरको उचाईमा पर्दछ । विश्वमानचित्रमा यो गा.वि.स. २७ डिग्री ४५ मिनेट देखि २७ डिग्री ४६ मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८५ डिग्री १९ मिनेटदेखि ८५ डिग्री २९ मिनेट ३० सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरविच फैलिएको छ । विभिन्न ऐतिहासिक अभिलेख, मठ मन्दिर, शिलापत्र तथा वंशावलीका आधारमा टोखालाई २ हजार वर्ष पुरानो ऐतिहासिक र प्राचिन वस्ती मानिन्छ । टोखाको सन्दर्भमा चार सय टोखा सात सय फेरा भन्ने भनाई प्रसिद्ध छ । प्राचिन टोखाको ४०० जनसंख्याले ७ सय फेरा समेट्ने अर्थात टोखा मौजा धर्मस्थलीबाट पूर्व, गोकर्णबाट पश्चिम, नुवाकोटबाट दक्षिण र ठमेलबाट उत्तर यति ४ किल्ला भित्रको सरहद (क्षेत्र) सम्म फैलिएको थियो । यो गाउँ मिठो र गुणस्तरीय चाकुका लागि प्रसिद्ध रहदै आएको छ ।

गाउँको नामाकरण :

प्राचिन कालमा यो गाउँ एक शहरका रूपमा रहेको र त्यो समयमा यहाँ “टो” नाम गरेको एउटा ख्याकले मानिसहरुलाई दुःख दिई हैरान बनाएको अवस्थामा एक तान्त्रिकको सहयोगमा त्यो दुष्ट ख्याक (राक्षस) मारिएको हुँदा त्यहि “टो” शब्द पछि गएर टोखा हुन गएको किम्वदन्ती छ । त्यस्तै अर्को एक कथनमा “टु” भनेको नेवारी भाषामा उखु र ख्य को अर्थ फल्ने ठाउँ वा चौर हुने भएकोले टोखा शहर पहिले उखु खेती धेरै हुने र चाकु उत्पादन तथा वेचबिखन व्यापक हुने हुनाले यस गाउँको नाम टुख्य बाट टोखा बनेको अनुमान समेत गरिन्छ । टोखाको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने विभिन्न व्यक्तिहरुले समेत यी दुवै प्रसंगलाई यस गाउँको नामाकरणको सन्दर्भमा उल्लेख गर्ने गरेको पाइन्छ ।

राजनीतिक एवं प्रशासनिक विभाजन

टोखा सरस्वती गाउँ विकास समिति संसदीय निर्वाचन क्षेत्र नं. ५ अन्तर्गत पर्दछ भने काठमाण्डौ जिल्ला विकास समितिले गरेको इलाका विभाजन अनुसार इलाका नं. ८ मा पर्दछ । हालको टोखा सरस्वती र चण्डेश्वरी २०३८ साल अघि एउटै गाउँ रहेकोमा त्यसपछि यी गाउँ टोखा सरस्वती र टोखा चण्डेश्वरीका रूपमा स्थापित भई अलग अलग गा.वि.स.का रूपमा रहदै आएका छन् ।

भू-उपयोग

यस गा.वि.स.को मुख्य वस्ती टोखा बजार हो । यस बजारदेखि चारैतिरका भू-भागहरु प्रायः खेतीयोग्य रहेका छन भने केही पाखोवारी समेत रहेका छन् । यहाँको जग्गाको अवस्थिति १ देखि ५ डिग्रीसम्मको भिरालो रहेको पाईन्छ । यहाँको हावापानी समशितोष्ण प्रकारको छ । कृषि सेवा केन्द्र धापासीको प्रोफाईल अनुसार यस गा.वि.स.को कूल क्षेत्रफल १७५ हेक्टर रहेको मध्ये खेतीयोग्य खेत ७५ हेक्टर रहेको छ भने ५० हेक्टर वारी रहेको छ । यहाँको प्रमुख उत्पादन धान र गहुँ रहदै आएकोमा पछिल्ला केही वर्षदेखि यस्ता खेत तथा वारीहरु घडेरी (प्लटिङ्ग) को रुपमा विकसित हुँदा खेतीयोग्य जमीनको मात्रा घट्दै गइरहेको छ ।

जनसंख्या:-

जनसांख्यिक दृष्टिकोणले यो गा.वि.स. काठमाण्डौ जिल्लाका साना गा.वि.स.हरु मध्येमा पर्दछ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यस गा.वि.स.को कुल जनसंख्या ५१५२ रहेको छ । जसमध्ये ५१.७ प्रतिशत अर्थात २६६४ पुरुष र ४९.३ प्रतिशत अर्थात २४८८ महिला रहेका छन् । यसैगरी उक्त जनगणना अनुसार यस गा.वि.स.मा कुल घरधुरी संख्या ११७९ रहेको छ । वडागत आधारमा जनसंख्या विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ ।

वडा नं.	घर परिवार	पुरुष	महिला	जम्मा
१	१२०	२८९	२९४	५८३
२	३२५	६७५	६९८	१२९३
३	४७	१३५	१४२	२७७
४	२५	५२	६८	१२०
५	३१	७५	८४	१५९
६	४५८	९८९	९९६	१९०५
७	५६	१२८	११४	२४२
८	१२	२९	३३	६२
९	११५	२९२	२९९	५९१
जम्मा	११८९	२६६४	२४८८	५१५२

श्रोत:- राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

नयाँ घडेरीको विकास (प्लटिङ्ग), आवासीय भवनहरु (Housing) तथा काठमाण्डौ शहरबाट छोटो दूरीमा रहेको प्राकृतिक मनोरम ठाउँ भएको हुँदा जनसंख्याको प्रवाह (Population Flow) विस्तारै टोखा केन्द्रित हुँदै जाँदा जनसंख्याको प्रवृत्ति वृद्धिउन्मुख रहेको छ ।

सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष

टोखा सरस्वती नेवार जातिको वाहुल्य रहेको गाउँ हो । भण्डै ९० प्रतिशत भन्दा बढी नेवार समुदायका मानिसहरु वसोवास गर्ने यस गा.वि.स.मा थोरै संख्यामा भए पनि वसाईसराईबाट हालका केही वर्ष यतादेखि ब्राम्हण, क्षेत्री, मंगोलियन तथा अन्य जातका मानिसहरुको समेत वसोवास रहँदै आएको छ । सबै वर्ग र समुदायका मानिसहरु विच अत्यन्तै राम्रो सामाजिक एवं धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको छ ।

यस गा.वि.स.मा वसोवास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक अवस्था निम्न मध्यमवर्गीय स्तरको पाईन्छ। यहाँका करीव ७५ प्रतिशत घरधुरीको जीविकोपार्जनको मुख्य श्रोत कृषि रहि आएको छ। कृषिपछि व्यापार, नोकरी, ज्यालादारी, मजदुरी, सिकर्मी, डकर्मी, ठेकेदारी जस्ता पेशाहरू अपनाएको पाइन्छ। देशमा रोजगारीको पर्याप्त अवसर नहुँदा वैदेशिक रोजगारीको लागि जानेको संख्या पनि बढ्दै गइरहेको छ। गाउँघरमै खुलेका सहकारी संस्थाहरूको कारण साना तथा मझौला उद्यम व्यवसायमा समेत मानिसहरूको आकर्षण बढ्दै गएको छ। यस्ता संस्थाहरूको ऋण सहयोगमा जग्गा भाडामा समेत लिएर व्यावसायिक तरकारी खेती, कुखुरापालन, पशुपालन, दुग्ध व्यवसाय आदि संचालन भईरहेको देख्न पाइन्छ। यसप्रकारका आर्थिक गतिविधिले स्थानीय जनजीवनमा समेत सकारात्मक प्रभाव पारेको छ।

चाडपर्व

नेपालको अन्य ठाउँमा जस्तै यस गा.वि.स.का वासिन्दाले पनि राष्ट्रिय चाडपर्वका साथै आफ्ना जाति विशेषका स्थानीय चाडपर्व र रीतिरिवाज अँगाल्दै आएका छन्। विस्केट जात्रा, सिन्दुर जात्रा, सिठी नखः ह्वगं जात्रा, गठेमंगल, जनै पूर्णिमा, गाईजात्रा, हिलेजात्रा, कृष्णाष्टमी, इन्द्रजात्रा, कुमारी पूजा, खड्ग जात्रा, सकिमन्हपुन्ही, योमरी पूर्णिमा, वसन्त पंचमी आदिलाई मुख्य चाडपर्वका रूपमा मनाइन्छ। प्रत्येक नयाँ वर्ष सँगै मनाइने ५ दिने विस्केटजात्रा टोखा क्षेत्रमा भव्य रूपमा मनाइन्छ। तुलनात्मक रूपमा यो जात्रामा मानिसहरूको वढी सक्रियता देख्न पाइन्छ। यस प्रकारका चाडपर्व तथा जात्राले परापूर्वकालदेखि अहिले पनि यहाँ त्यतिकै महत्व बोकेको देखिन्छ भने यसले निरन्तरता पनि पाइरहेको छ। बाह्रै महिना कुनै न कुनै पर्व परिरहेने हुँदा यो गाउँ साँस्कृतिक क्षेत्रमा अग्रणी रहेको मान्न सकिन्छ।

स्वास्थ्य

पहिले यहाँका मानिसहरू विरामी पर्दा उपचार लिन जानुपर्ने भएमा फुकफाक गर्न स्थानीय देयमयजु, धामी भाँक्री वा पुरोहितकोमा जाने गरेकोमा हाल स्वास्थ्य केन्द्र तथा अस्पताल जाने प्रवृत्ति बढेको पाईन्छ। यस गा.वि.स.मा नेपाल सरकारको एक उपस्वास्थ्य केन्द्र र अरु दुईवटा निजी मेडिकल संचालनमा छन्। गाउँमा उपचार संभव नभए नजिकैको ग्राण्डी इन्टरनेशनल अस्पताल लगायत काठमाण्डौ तथा ललितपुरका विभिन्न अस्पतालहरूमा उपचारका लागि जाने गरेको देखिन्छ। यस गा.वि.स. स्थित स्वास्थ्य उपसेवा केन्द्र टोखाले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क अनुसार आ.व. २०७०/०७१ को जेष्ठ मसान्तसम्म उक्त केन्द्रमा कूल ३५५५ जनाले उपचार गराएको देखिन्छ।

शिक्षा

शिक्षाको सन्दर्भमा खासगरी साक्षरताको क्षेत्रमा यो गा.वि.स.को स्थिति सन्तोषजनक रहेको छ। यस गा.वि.स.मा ६ वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका व्यक्तिहरूको साक्षरता प्रतिशत ९० प्रतिशत भन्दा वढी छ। यसको कारणमा यस गा.वि.स.लाई पूर्ण साक्षर गा.वि.स. घोषणा गर्ने उद्देश्यले प्रौढ तथा साक्षरता कक्षा र कार्यक्रमहरू संचालन गरिदै आउनु हो।

यस गा.वि.स.मा २ वटा मण्टेश्वरी सहित सामुदायिक तथा निजि गरी ८ वटा विद्यालयहरु संचालनमा छन् । जसअनुसार सरस्वती उच्च माध्यमिक विद्यालय (सामुदायिक), गणेश इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कूल, अमर इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कूल, सत्य साई शिक्षा सदन, विन्ध्यवासिनी इङ्गलिस बोर्डिङ्ग स्कूल र नितेन मेमोरियल स्कूल रहेका छन् ।

भौतिक पूर्वाधार

यस गा.वि.स.मा भौतिक पूर्वाधारको अवस्था सामान्य छ । सडक, विद्युत, संचारको पहुँच पुगेको भए तापनि भएका सडक र बाटा कच्ची र साँघुरा छन् भने ढल व्यवस्थापन हुन नसकेको अवस्था छ । यहाँको मुख्य समस्या खानेपानीको छ । शिवपुरी मुहानबाट आउने पानी नियमित शुद्ध, व्यवस्थित र पर्याप्त छैन । निजीस्तरबाट संचालित वृहत खानेपानी आयोजनाले केही हदसम्म खानेपानीको आपूर्ति गरेतापनि त्यो दिर्घकालिन र पर्याप्त देखिदैन । यस गा.वि.स.का वासिन्दाहरुले आफू वस्नको लागि निर्माण गरेको घर मुख्य गरी पक्की र कच्ची गरी दुई खाले भएको देखिन्छ । शहरमा आफू वस्ने घर पक्की बनाए तापनि खेतवारीमा बनाइने गोठहरु कच्ची बनाउने प्रवृत्ति विद्यमान छ । यस गा.वि.स.का प्रायः हरेक घरधुरीमा चर्पीको व्यवस्था छ । यसै आ.व. २०७०/२०७१ मा गा.वि.स.लाई खुला दिशामुक्त क्षेत्र (ODF) घोषणा गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । यहाँ प्रायः सबै घरधुरीहरुले विद्युत उपभोग गर्दछन् । खाना पकाउन ग्याँस, विद्युतका साथै दाउराको प्रयोग गर्ने गरेको पाईन्छ । संचारका माध्यममा टेलिफोन, टेलिभिजन, रेडियो, पत्र-पत्रिका, इमेल, इन्टरनेट आदिको प्रयोग बढ्दो क्रममा छ । सामाखुसी टोखा सडकले सडक यातायातमा धेरै सुविधा पुऱ्याएको छ ।

धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल

टोखा सरस्वती प्राचिन शहर भएकोले यस गाउँलाई धार्मिक र साँस्कृतिक दृष्टिकोणले जीवित संग्रहालयको रूपमा लिन सकिन्छ । यस गा.वि.स.मा वसोवास गर्ने अधिकांश हिन्दु धर्मालम्बीहरु भएवाट यहाँ थुप्रै हिन्दू मठ-मन्दिर, पोखरीहरु रहेका छन् । ती मध्ये कोथु गणेश, सरस्वती, मसानकाली मन्दिर प्रसिद्ध छन् । आफ्नो रीतिरिवाजलाई निरन्तरता दिदै आएका यस गाउँका वासिन्दाहरुले विभिन्न गुठी तथा समूह मार्फत नेवार जातिको विशेष चाडपर्वहरु मनाउँदै आएको पाईन्छ । यस्ता कार्यले गाउँमा सद्भाव, मेलमिलाप तथा सक्रियता वृद्धि गरेको देखिन्छ भने गाउँको पहिचानलाई जोगाई राख्न समेत सघाएको छ ।

नेवार जातिको परम्परा, विभिन्न चाडपर्व, स्थानीय जात्राहरु पर्यटकका लागि आकर्षणका रूपमा रहेका छन् । पर्यटकीय स्थलको रूपमा यस गा.वि.स.को भुतखेल चौर प्रसिद्ध छ । यस ठाउँमा रहेको इन्द्रायणी सामुदायिक वनले पर्यटकलाई थप आर्कषित बनाएको छ । आराम तथा मनोरञ्जन, खेलकुद, चलचित्र छायाँकन समेतका लागि उपयोग गरिदै आएको यो चौर क्षेत्रमा थप भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न सके दीगो पर्यटनमा सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।

गा.वि.स.को मौजुदा जनशक्ति

विगत लामो समयदेखि निर्वाचित जनप्रतिनिधि विहिन स्थानीय निकायहरु कर्मचारीका भरमा संचालन भइरहेको अवस्थामा यस गा.वि.स.मा पनि गा.वि.स.बाट प्रदान गरिने सामान्य सेवा प्रवाहदेखि विकास निर्माण सम्मका काम कारवाहीहरु कर्मचारीहरुबाट संचालन भइरहेका छन्। यस गा.वि.स.मा हाल कार्यरत जनशक्ति निम्नानुसार रहेका छन्।

पद	विवरण	श्रेणी
गा.वि.स. सचिव	श्री सुरेश ओझा	रा.प.तृतीय (शा.अ.)
प्राविधिक	श्री विजेन्द्र श्रेष्ठ	ना.सु.
कार्यालय सहायक	श्री सानु श्रेष्ठ	खरिदार (लेखारप्रशासन)
सामाजिक परिचालक	श्री रण बहादुर डंगोल	
कार्यालय सहयोगी	श्री कृष्ण बहादुर सुर्खेती	

गा.वि.स.का समस्या तथा चुनौति

१. फोहरमैलाको भरपर्दो व्यवस्थापन र पर्याप्त ढल निकासको व्यवस्था हुन सकेको छैन।
२. कच्ची तथा साँघुरा सडकलाई स्तरोन्नति गर्नुपर्ने चुनौति छ।
३. खानेपानीको पर्याप्त सुविधा पुग्न सकेको छैन।
४. शहरको प्राचिनता, ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्रको विकास र प्रचार-प्रसार हुन सकेको छैन।
५. वस्ती विकास र जग्गा (घडेरी) विकासको बढ्दो क्रमले खेतीयोग्य जमिन र हरियाली घट्दै गइरहेको अवस्था छ।
६. वाक्को वस्ती भएका कारण विपद्को समयमा गरिने प्रतिकार्य र उद्धारमा कठिनाई हुने स्थिति छ।
७. युवा बेरोजगारीको अवस्था बढ्दो छ।

उपसंहार

उल्लेखित समस्या र चुनौति सँगसँगै यो गा.वि.स.मा संभावनाहरु पनि प्रसस्त छन्। स्थानीय चाडपर्व, रीतिरिवाज, रहनसहन, जात्रा आदि आफैमा यो गा.वि.स.का अमूल्य सम्पति हुन्। यसले साँस्कृतिक पर्यटनको संभावनालाई बलियो बनाएको छ। प्रचार-प्रसार र थप भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्न सके भूतखेल चौर आर्कषक पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास हुन सक्छ। टोखाको चाकु व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिएमा यसले राम्रो बजार पाउनुका साथै बेरोजगारी घटाउन समेत सघाउने देखिन्छ। काठमाण्डौ टोखा हुँदै तिब्बतको केरुङ जोड्ने संभावना भएको सामाखुसी टोखा सडकले यो गा.वि.स.को आर्थिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने बलियो संभावना छ।

अन्त्यमा, गाउँ तथा टोलवासीहरुको सक्रिय सहभागितामा गा.वि.स.को विकास रणनीति, अल्पकालीन, दिर्घकालीन योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी अगाडि बढ्न सकेमा आर्थिक, सामाजिक लगायत सबै पक्षहरुको सूचकांकमा सकारात्मक वृद्धि ल्याउन सक्ने देखिन्छ।

काठमाडौं जिल्लाको संसदीय निर्वाचन क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने गा.वि.स.हरूको विवरण

सं.नि.क्षे. नं.	गा.वि.स./न.पा. वडाको नाम
१	काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १०, ११, ३२ र ३४
२	का.म.पा. वडा नं. ९ र ३५, लप्सेफेदी, सुन्टोल, बज्रयोगिनी, गोठाटार, ईन्द्रायणी, मुलपानी, नाड्लेभारे, डांछी, पुखुलाछी
३	का.म.पा. वडा नं. ६, गोकर्णेश्वर, सुन्दरीजल, आलापोट, बालुवा, भद्रवास, जोरपाटी, नयाँपाटी, गागलफेदी
४	का.म.पा. वडा नं. १, ७, ८ र ३३, महाकाल, चपली भद्रकाली, चुनिखेल, कपन
५	का.म.पा. २, ३, ४ र ५, टोखा सरस्वती, टोखा चण्डेश्वरी, धापासी, खड्का भद्रकाली, बुढानिलकण्ठ
६	का.म.पा. २९, ३० र ३१, धर्मस्थली, गोंगबुं, मनमैजु, भोरमहाकाल, काभ्रेस्थली, फुटुङ्ग, साङ्गला
७	का.म.पा. वडा नं. १६, १७, १८, २६, २७ र २८, इचंगुनारायण, जीतपुरफेदी, गोलढुङ्गा
८	का.म.पा. वडा नं. १३, १५, १९, २०, २३, २४ र २५, सीतापाइला
९	का.म.पा. वडा नं. १२, १४, २१ र २२, नैकाप नयाँभञ्ज्याङ्ग, तीनथाना, बलम्बु, नैकाप पुरानोभञ्ज्याङ्ग, भीमढुङ्गा, रामकोट, दहचोक, स्यूचाटार
१०	कीर्तिपुर न.पा., सेतीदेवी, शेषनारायण, टल्कु डुडेचौर, छैमले, दक्षिणकाली, चाल्नाखेल, सतुङ्गल, मच्छेगाऊ, महादेवस्थान, मातातीर्थ, बाडभञ्ज्याङ्ग, थानकोट

काठमाडौं जिल्लाको ईलाका स्तरीय विभाजन

ईलाका नं.	जम्मा गा.वि.स.	गा.वि.स./न.पा.को वडा
१	६	नाङ्गलेभारे, सुन्टोल, पुखुलाछी, वज्रयोगिनी, लप्सेफेदी, ईन्द्रायणी
२	४	भद्रवास, आलापोट, डांछी, जोरपाटी र का.म.न.पा. ६,७,८
३	५	गागलफेदी, सुन्दरीजल, नयांपाटी, गोकर्णेश्वर, वालुवा
४	२	गोठाटार, मूलपानी, का.म.न.पा. ९,१०,३४ र ३५
५	३	कपन, महाकाल, चुनिखेल र का.म.न.पा. ४,५,३१,३२ र ३३
६	३	बूढानीलकण्ठ, चपली भद्रकाली, खड्का भद्रकाली र का.म.न.पा. १,२,३
७	२	टोखा चण्डेश्वरी, भोर महाकाल
८	२	धापासी, टोखा सरस्वती
९	१	गोग्रुं र का.म.न.पा. ११,१८,२२,२३,२४,२५,२६,२७,२८,२९,३०
१०	६	काभ्रेस्थली, जीतपुरफेदी, धर्मस्थली, साङ्गला, फुटुङ्ग र मनमैजु
११	५	गोलढुंगा, रामकोट, भीमढुंगा, सीतापाईला, ईचंगुनारायण, का.म.न.पा. १५,१६,१७,१९,२०,२१
१२	४	दहचोक, सूचाटार, नैकाप पुरानो भञ्ज्याङ्ग र वाडभञ्ज्याङ्ग
१३	१	मच्छेगाउँ र की.न.पा. १-१२, १६,१७,१८,१९, का.म.पा. १२,१३
१४	७	तीनथाना, वलम्बु, महादेवस्थान, मातातीर्थ, सतुंगल, नैकाप नयां भञ्ज्याङ्ग, थानकोट र का.म.न.पा. १४
१५	६	टल्कु डुडेचौर, शेषनारायण, सेतीदेवी, दक्षिणकाली, चाल्नाखेल, छैमले र की.न.पा. १३, १४, १५

गा.वि.स.को नामावली र टेलिफोन नं.

क्र.सं.	गा.वि.स.को	
	नाम	टेलिफोन नं.
१	नाडलेभारे	४२९०८८४
२	लप्सेफेदी	
३	सुन्टोल	४४५०७८६
×४	पुखुलाछी	४४५०७६८
×५	वज्रयोगिनी	४४५०७७४
×६	इन्द्रायणी	४४५०९५२
×७	डांछी	४४५०९७१
८	भद्रवास	४४५०६३२
९	आलापोट	४४५०२११
१०	गागलफेदी	४१५१०८९
११	सुन्दरीजल	४८००८०२
×१२	नयापाटी	४८००८०१
१३	वालुवा	४८००५००
×१४	गोकर्णेश्वर	४८०००७२
×१५	मुलपानी	४१५३५१३
×१६	जोरपाटी	४९१२६७४
×१७	गोठार	४९९१८१३
×१८	विष्णु बुढानिलकण्ठ	४३७०१३१
×१९	चुनिखेल	४३७०३८४
×२०	कपन	४८२०८२५
×२१	महाकाल	४३७०१५
×२२	धापासी	४३७३६१९
×२३	खड्का भद्रकाली	४३७०१४८
×२४	चपली भद्रकाली	४३७२७४६
×२५	टोखा चण्डेश्वरी	०१६२२६८९८
×२६	टोखा सरस्वती	०१६२२६८९८
×२७	गोगंबु	४३५४१३९
×२८	मनमैजु	४०२६३०६
×२९	फुटुड	४०२६२८७

क्र.सं.	गा.वि.स.को	
	नाम	टेलिफोन नं.
×३०	भोर महाकाल	२१७०८४६
×३१	साङ्गला	०१६२०९८४३
×३२	काभ्रेस्थली	५१०६१६१
×३३	जीतपुरफेदी	२०९०१९८
×३४	धर्मस्थली	४०२५७११
×३५	गोलढुंगा	४३५२९२०
×३६	इचंगुनारायण	४८९००३५
३७	भिमढुंगा	४०३७४४१
×३८	रामकोट	४०३७६४०
×३९	सितापाईला	४२७९११६
×४०	स्यूचाटार	४२७४०२२
×४१	नैकाप पु.भञ्ज्याङ्ग	४३१०१८५
×४२	दहचोक	४३१०४४६
४३	वाडभञ्ज्याङ्ग	४३१२१०४
×४४	थानकोट	४३१२१९४
×४५	महादेवस्थान	४३१२२९४
×४६	वलम्बु	४३१२०६३
×४७	नैकाप न.भञ्ज्याङ्ग	४३१०७१८
×४८	तीनथाना	४३१२१६१
×४९	सतुंगल	४३१०७२३
×५०	मातातीर्थ	४३१२१९८
×५१	मच्छेगाऊं	४३३२४०४
५२	टल्कु डुडेचौर	४७१०१४३
५३	चाल्नाखेल	४३३१७४६
५४	सेतीदेवी	४७१०००८ phone/fax
५५	शेषनारायण	४७१००२४
×५६	दक्षिणकाली	४७१००२८
५७	छैमले	४७१०६६१

नोट : × शाखा अधिकृत दरवन्दी भएका गा.वि.स.हरु

हार्दिक अनुरोध

काठमाडौं जिल्लाको सेरोफेरोसँग सम्बन्धित विषयवस्तुका अनुसन्धानमुलक विचारमुलक, विश्लेषणात्मक र मौलिक लेख रचना आदिलाई यस सन्देशमा समावेश गरिने हुंदा त्यस्ता लेख रचना यस कार्यालयमा उपलब्ध गराउनु हुन जि.वि.स. काठमाडौं यहांहरूलाई हार्दिक अनुरोध गर्दछ। छनौट भई प्रकाशित भएका उत्कृष्ट लेख रचनाहरूको लागि उचित पारिश्रमिक दिइनेछ।

मिति :

श्रीमान् सम्पादकज्यू
काठमाडौं विकास सन्देश
जि.वि.स. काठमाडौं ।

वषय : सुभाव सम्वन्धमा ।

तपाईंको सम्पादकत्वमा सम्पादित **काठमाडौं विकास सन्देश** अंक अध्ययन गर्ने अवसर पाए । जिल्लाका वस्तुस्थितिको यथार्थ चित्रण साथै जि.वि.स.का हरेक क्रियाकलापको पारदर्शी ढंगले सरोकारवालालाई जानकारी गराउने उद्देश्यले प्रकाशित तपाईंको विकास सन्देशमा प्रकाशित हरू वढी सान्दर्भिक लाग्यो । यस्ता विवरणका साथै प्रकाशनलाई अझ स्तरीय बनाउन यसमा भएका त्रुटीहरू औल्याउदै निम्नानुसार सुभाव गर्दछु ।

त्रुटीहरू

सुभावहरू

- १.
- २.
- ३.

प्रेषक:

नाम :

ठेगाना :

प्रकाशनको स्तर अभिवृद्धिको लागि उपरोक्त व्यहोरा उल्लेख गरी जि.वि.स.को पेटीकामा वा सूचना अभिलेख शाखामा पाठक प्रतिक्रिया स्वरूप उपलब्ध गराईदिनुहुन सरोकार पक्षसँग हार्दिक अनुरोध गर्दछौं ।

सम्पादक मण्डल

काठमाडौं विकास सन्देश